

ISO

Informatie
Speciaal
Onderwijs

STICHTING AMSTERDAMSE
NATUURHISTORISCHE RAND

Middenlaan 2

Amsterdam

104

Ideeën voor speciaal onderwijs

Ideeënboek voor
schoolwerkplanontwikkeling
in scholen
voor speciaal onderwijs



Stichting voor de Leerplanontwikkeling
Project Speciaal Onderwijs: Postbus 2041, 7500 CA Enschede

0171

460.8 Broe

459.5
Broe

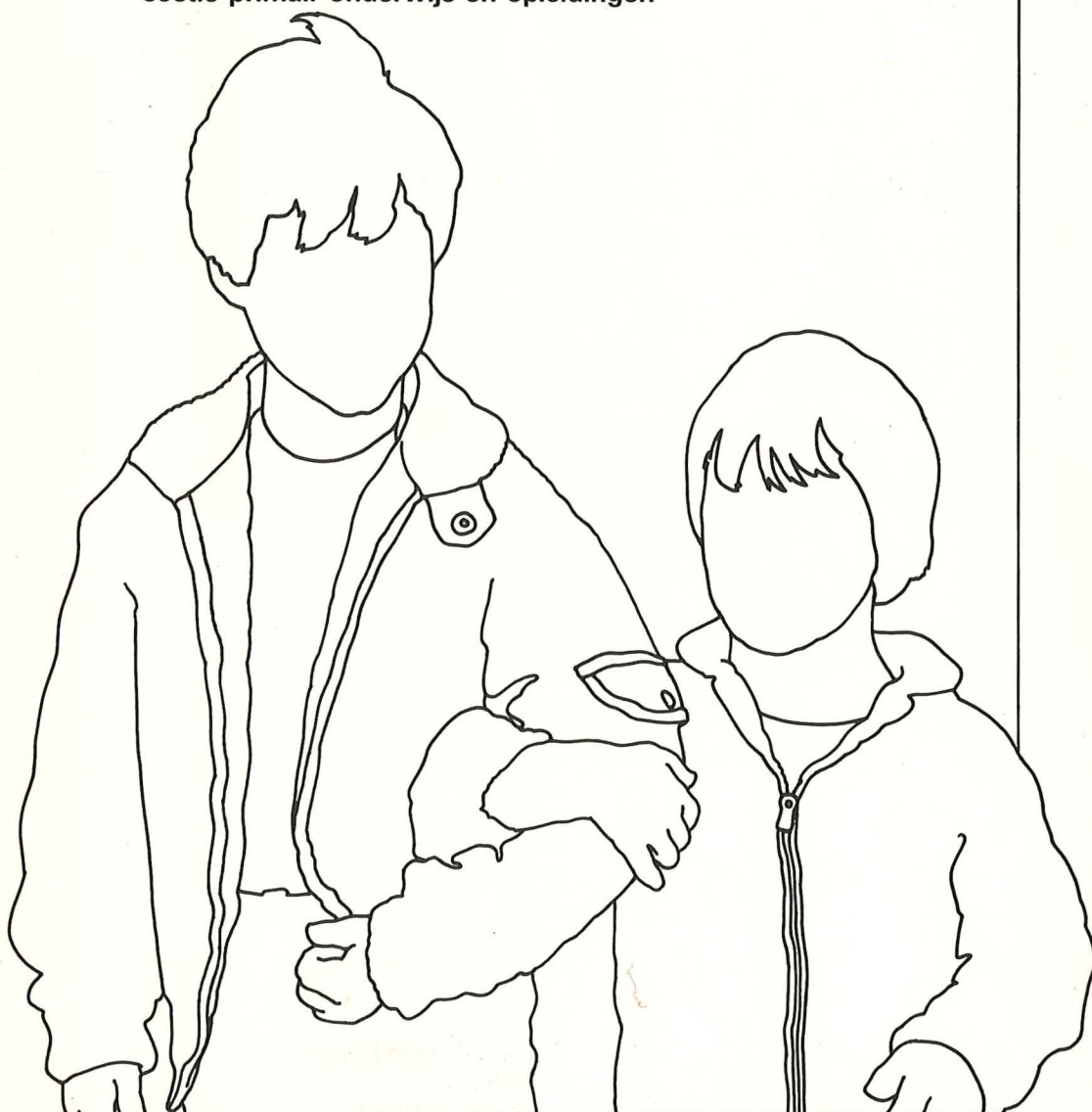
Ideeën voor speciaal onderwijs

Stichting Amsterdamse
Natuurhistorische Reade

ANR, Plantage Middenlaan 2^e
1018 DD Amsterdam
tel: 020-6225404

Ideeënboek voor schoolwerkplanontwikkeling in scholen voor speciaal onderwijs

Eindredactie en coördinatie:
Truus van den Broek, Hette Germeraad,
Ruud Gorter
sectie primair onderwijs en opleidingen



Stichting voor de
Leerplanontwikkeling

© SLO, 1983

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming tenzij per bijdrage anders vermeld.

Stichting Amsterdam
Plantage Middenlaan 24
Amsterdam-C
telefoon 020 - 22 84 04

Ongewijzigde herdruk
Enschede
september 1985

Ten Geleide bij de zevende aflevering Ideeënboek Speciaal Onderwijs

Hierbij treft u de zevende aflevering van het Ideeënboek Speciaal Onderwijs aan. Bij het aflopen van het oude project Speciaal Onderwijs in 1987 lagen er nog een aantal artikelen in portefeuille. Het nieuwe project Speciaal Onderwijs heeft van een aantal waardevolle artikelen de redactie overgenomen. Dat heeft geleid tot deze aflevering. Uw klapper is nu vrijwel geheel gevuld. Het is de bedoeling dat het nieuwe project Speciaal Onderwijs, als vervolg op deze klapper, een Ideeënboek Deel 2 gaat uitbrengen waarin waardevolle artikelen voor het speciaal onderwijs kunnen worden opgenomen. De eerste aflevering van deel 2 zal vermoedelijk pas in 1989 verschijnen.

Als u de eerste aflevering van het Ideeënboek deel 2 niet wilt ontvangen, verzoe-ken wij u dat ons te schrijven. Wij zullen dan uw naam en adres uit het abonne-mentenbestand halen. Wanneer u ons geen bericht stuurt, gaan wij ervan uit dat u ook de eerste aflevering van deel 2 wilt ontvangen.

Mocht u suggesties hebben voor artikelen voor de volgende aflevering of zelf een bijdrage willen leveren, dan stellen wij het zeer op prijs als u daarover met ons contact opneemt.

Drs. W.M. Zeelenberg
projectleider Speciaal Onderwijs

adres:
SLO
project Speciaal Onderwijs
Postbus 2041
7500 CA Enschede

Rectificatie

Een structuur voor schoolwerkplannen (voortgezet) speciaal onderwijs

In mei 1986 verscheen de ISO-32 publikatie "Een structuur voor schoolwerkplannen (voortgezet) speciaal onderwijs".

De publikatie bedoeld hulp te bieden bij een planmatig onderwijskundige vertaling van de wettelijke eisen die in de Interimwet op het Speciaal Onderwijs en Voortgezet Speciaal Onderwijs staan vermeld. Daarbij is ook gekeken naar vormkarakteristieken van schoolwerkplannen voor het basisonderwijs.

In deze publikatie staan een drietal storende fouten.

Ten eerste is in het gehanteerde beschrijvingskader in de kolom "tekst van de wet" ten onrechte het onderdeel "lichamelijke oefening" niet opgenomen.

Ten tweede is in de kolom "titel" het hoofdstuk "Bewegingsonderwijs" ten onrechte niet opgenomen.

Ten derde wordt in de tekst bij het hoofdstuk "Spel en beweging" verwezen naar lichamelijke oefening en zwemmen. Dat is feitelijk onjuist. Bij spel en beweging moet gedacht worden aan activiteiten als drama en dans, terwijl lichamelijke oefening en zwemmen in het leergebied "bewegingsonderwijs" thuishoren.

Terecht heeft de "Koninklijke Nederlandse Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding" de SLO op deze fouten gewezen en wij vragen u, met onze welgemeende excuses, deze correcties over te nemen.

Bram Donkers
hoofd afdeling Basisonderwijs,
Speciaal Onderwijs en Opleidingen SLO

Ten geleide bij de eerste aflevering van het Ideeënboek

U hebt zojuist het Ideeënboek Speciaal Onderwijs van de SLO ter hand genomen en wij weten vrijwel zeker, dat het zal voorzien in een behoefte. In het voorwoord staan wat suggesties voor gebruik, maar eerst zullen we u aangeven hoe het pakketje verspreid moet worden over de tabbladen.

Voor tabblad 1 komt:

- het titelblad;
- dit "ten geleide" bij de eerste aflevering;
- voorwoord;
- inhoudsopgave.

Met behulp van de inhoudsopgave en de codering onderaan elke pagina kunt u het pakketje artikelen verdelen over de katernen.

Het ligt in de bedoeling dat tweemaal per jaar een aanvulling komt. We stellen het erg op prijs als u reageert op deze aflevering en de aanvullingen. Dat kan in de vorm van een telefoontje, maar mag ook in de vorm van een briefje, zo mogelijk met suggesties voor volgende bijdragen.

Voorwoord

Het Ideeënboek Speciaal Onderwijs biedt ideeën voor de schoolwerkplanontwikkeling in het Speciaal Onderwijs. Deze ideeën worden door de redactie vergaard in het veld: in de scholen die in het kader van het activiteitenplan Speciaal Onderwijs hebben geëxperimenteerd, in de nieuwe projecten, uit de Activeringsscholen, in de opleidingen, de begeleiding en in de leerplanontwikkelingsprojecten van de Stichting voor de Leerplanontwikkeling. Ook wordt geprobeerd literatuur toegankelijk te maken voor de discussie in scholen.

Het Ideeënboek is een resultaat van de coördinerende taak die de SLO op het terrein van de leerplanontwikkeling voor het Speciaal Onderwijs probeert uit te voeren.

Het Ideeënboek biedt de ideeën binnen een aantal onderwerpen die in de vorm van katernen zijn onderscheiden. Die ideeën hangen nog als los zand aan elkaar. Later zal worden nagegaan of er over een of meerdere onderwerpen een niet meer samenhangend werkstuk kan worden geleverd. Dat zal dan met name op die onderwerpen gebeuren die in een bepaalde periode van groot belang zijn voor het Speciaal Onderwijs. Dat belang verschuift soms. Dat zal verklaren waarom enkele katernen wat dunner blijven dan andere; sommige kunnen ook verdwijnen of ingeruild worden tegen andere onderwerpen.

Het Ideeënboek staat open voor iedereen die een bijdrage wil leveren. Daarover kan contact worden opgenomen met de redactie. Voor de redactie en auteurs is het van groot belang dat reacties op ideeën worden geleverd. Hetzij in de vorm van een schriftelijk commentaar, hetzij in de vorm van alternatieve ideeën.

Met de collega's van de LPC is overeengekomen dat zij eventuele ervaringen van scholen die met katernen uit het Ideeënboek werken aan de redactie zullen doorgeven. Het Ideeënboek is niet de enige uitgave van het project Speciaal Onderwijs van de SLO. Ook wordt, samen met het Informatiepunt Speciaal Onderwijs een serie voorbeelden van schoolwerkplannen uitgegeven. Tevens wordt door de SLO, in samenwerking met deskundigen in het veld een serie boekjes over de onderwijspraktijk gepubliceerd. Tenslotte wordt gewerkt aan een reeks achtergrondpublicaties, waarin reeds de nota: Verkenning Schoolwerkplanontwikkeling Speciaal Onderwijs is verschenen. We hopen dat de redactie er in slaagt, onder andere door het Ideeënboek, ondersteuning te bieden aan het vernieuwingsproces Speciaal Onderwijs.

Sectie Primair Onderwijs en Opleidingen,
Stichting voor de Leerplanontwikkeling.

INHOUDSOPGAVE

KATERN 1. BELEID

Redactie: Hette Germeraad

- 1.1 Inleiding
- 1.2 Schoolwerkplanontwikkeling in het openbare Buitengewoon Onderwijs in Den Haag
- 1.3. Over plannen gesproken ... Een beschouwing van het ARBO-advies

KATERN 2. SCHOOLWERKPLANONTWIKKELING: TWEE SPOREN

Redactie: Ruud Gorter

- 2.1 Inleiding
- 2.2 Schoolwerkplanontwikkeling op de Haagse Mythyschool
- 2.3 Het schoolwerkplan als levend instrument
- 2.4 School voor praktische vorming
- 2.5 Geestelijk gehandicapten accepteren zoals ze zijn
- 2.6 Schoolwerkplan als naslagwerk bij het opstellen van handelingsplannen

KATERN 3. HANDELINGSPLANNEN

Redactie: Hette Germeraad

- 3.1 Inleiding
- 3.2 Het gebruik van handelingsplannen op een school voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden
- 3.3 Werken met handelingsplannen
- 3.4 Doelgericht en spelend lesgeven bij zeer jeugdigen?

KATERN 4. PEDAGOGISCH KLIMAAT

Redactie: Hette Germeraad

- 4.1 Inleiding
- 4.2 Van wanorde naar sfeer
- 4.3 Het contract als orthopedagogisch hulpmiddel
- 4.4 Gordon-cursus "Effectief onderwijzen". Ook in Speciaal Onderwijs?!

KATERN 5. ONDERWIJSLEERMIDDELEN

Redactie: Wilmad Kuiper

- 5.1 Inleiding
- 5.2 Geprogrammeerde Konstruktie
- 5.3 Speciaal Onderwijs en computer
- 5.4 Met picto pik je het sneller op

KATERN 6. LEERGEBIEDEN

Redactie: Hette Germeraad

- 6.1 Inleiding
- 6.2 Profielen van SLO-projecten ten behoeve van primair onderwijs
- 6.3 Engels in het Speciaal Onderwijs
- 6.4 Natuuronderwijs op een MLK-school
- 6.5 Goed leren schrijven in Basis- en Speciaal Onderwijs: hoe het niet moet en wél kan
- 6.6 Sociaal emotionele ontwikkeling bevorder je met drama, muziek en audiovisuele media
- 6.7 Praatboeken voor het Speciaal Onderwijs
Een programma voor de ondersteuning van de mondelinge taalvaardigheid, ten behoeve van kinderen met spraak-/taal-ontwikkelingsvertragingen en -stoornissen
- 6.8 "Doe je spullen in het vak ... we gaan nu iets heel anders doen" of hoe het ook anders kan in het Speciaal Onderwijs
- 6.9 Moeilijk lerende kinderen en hun wereld
- 6.10 Natuuronderwijs in het Speciaal Onderwijs
- 6.11 Het ontwerpen van kookonderwijs op een school voor voortgezet onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen
- 6.12 Sociale redzaamheid in het Speciaal Onderwijs
- Een literatuurstudie

KATERN 7. TESTEN EN TOETSEN

Redactie: Truus van den Broek-Harmsma

- 7.1 Inleiding
- 7.2 Evaluatie-instrumenten voor het Speciaal Onderwijs
- 7.3 Evaluatie-praktijken van leerkrachten in het Buitengewoon Onderwijs

KATERN 8. SCHOOLORGANISATIE

Redactie: Hette Germeraad

- 8.1 Inleiding
- 8.2 Pedagogische vraagstellingstypen: zijn ze te beantwoorden in het Speciaal Onderwijs?

KATERN 9. GEBRUIK SCHOOLGEBOUW

Redactie: Ruud Gorter

- 9.1 Inleiding
- 9.2 Gebouwen voor Speciaal Onderwijs

KATERN 10. THERAPIEËN

Redactie: Hette Germeraad

- 10.1 Inleiding
- 10.2 Individuele speltherapie bij moeilijk lerende kinderen

KATERN 11. CULTURELE MINDERHEDEN IN HET SPECIAAL ONDERWIJS

Redactie: Ruud Gorter

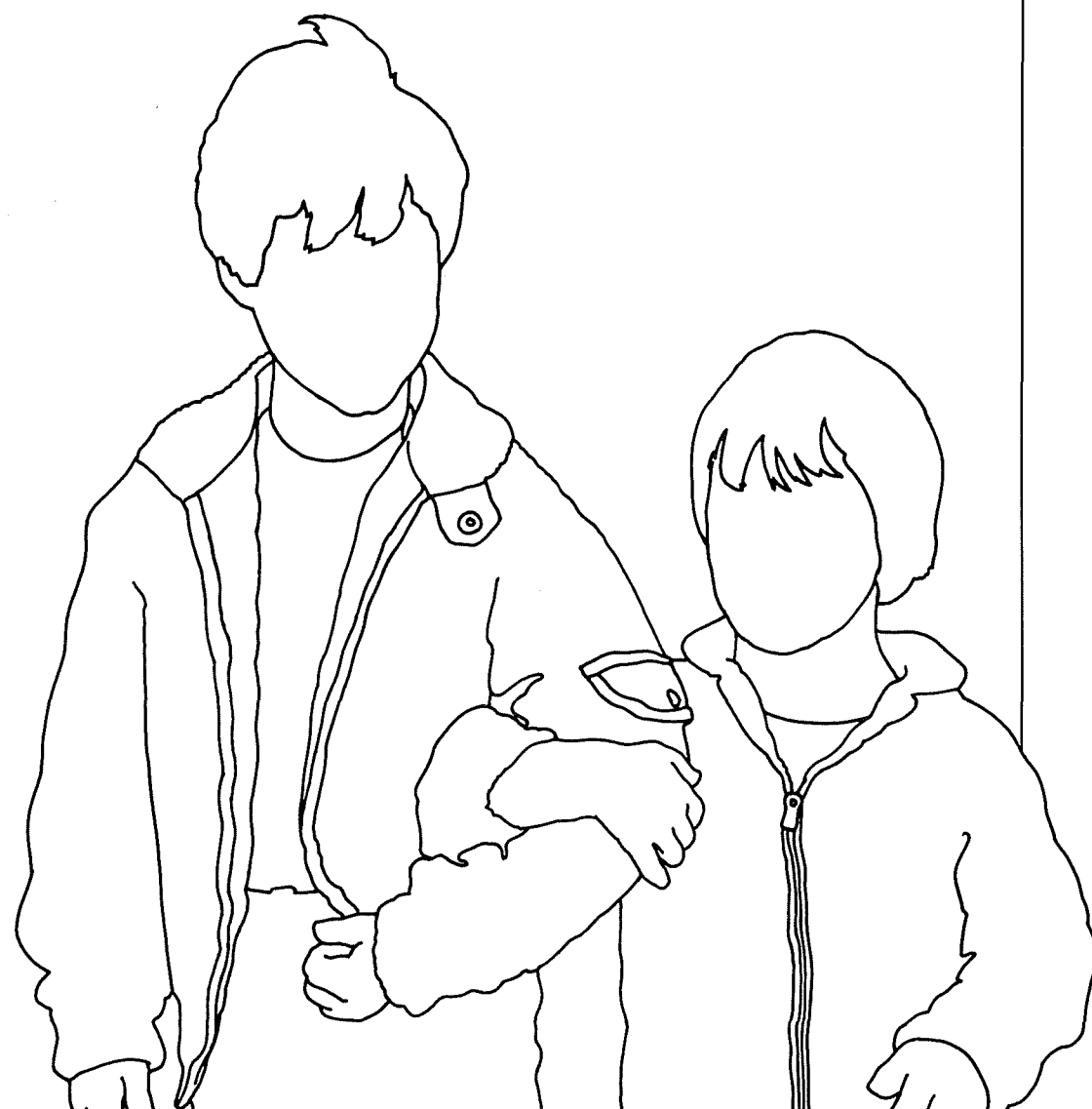
- 11.1 Inleiding
- 11.2 Diagnostiek van allochtone leerlingen in het Speciaal Onderwijs
- 11.3 Tweede-taalleren op school
- 11.4 De Taaltoets Allochtone Kinderen (TAK): bruikbaar in het Speciaal Onderwijs?
- 11.5 Het gebruik van prentenboeken bij de stimulering van tweede-taalverwerving
- 11.6 Het aanleren van grammaticale regels aan anderstalige leerlingen in het Speciaal Onderwijs

KATERN 12. BOEKENPLANK

- 12.1 Welke handicap heb jij?
- 12.2 Evalueren in de klas
- 12.3 Oversteken, kan ik dat?
- 12.4 Ruimtelijke Oriëntatie
- 12.5 Lees- en spellingsproblemen
- 12.6 Wereldoriëntatie
- 12.7 Een en al oog
- 12.8 Beelden in thema's
- 12.9 Vingers aan de pols
- 12.10 Zorgverbreding
- 12.11 Sensorische integratie
- 12.12 Nederlandse leerkracht Molukse leerling
- 12.13 Engels in het Speciaal Onderwijs

Ideeën voor speciaal onderwijs

Katern 1: Onderwijsbeleid en
speciaal onderwijs



Inleiding katern 1: Onderwijsbeleid en speciaal onderwijs

Hette Germeraad, SLO

In het Katern BELEID richten we ons op een aantal snijpunten waarop het landelijke en regionale beleid met betrekking tot het speciaal onderwijs de praktijk van het speciaal onderwijs ontmoet.

Deze ontmoeting kan op verschillende manieren gestalte krijgen.

We denken aan:

- het bespreken van beleidsnota's door de redactie en/of door anderen
- het becommentariëren van bepaalde ontwikkelingen, die als consequenties van het landelijke en/of regionale beleid opgevat worden
- het beschrijven van voorbeelden van regionaal of plaatselijk beleid met betrekking tot het speciaal onderwijs.

Voor zover er consequenties of voorbeelden van beleid beschreven worden, die vooral op onderwijsinhoudelijk terrein liggen, zullen die hier kort aangestipt worden. In de overige rubrieken gaan we er dan, indien wenselijk, uitvoerig op in.

Een voorbeeld:

Het beleid betreffende de verbrede toelating van leerlingen kan aanleiding geven tot een beschouwing over de veranderde toelatingscriteria en de noodzaak tot concretisering van de hulpvraag van kinderen. Daarin zal de spanning tot uiting komen tussen onder andere de wens om de stigmatisering binnen de school te vermijden enerzijds en de problemen die dat geeft voor de interne schoolorganisatie anderzijds.

Als de nadruk komt te liggen op de schoolorganisatie, dan zullen we daarover schrijven in de rubriek SCHOOLORGANISATIE. Als de nadruk komt te liggen op (een kritische beschouwing ten aanzien van) het beleid, dan komt dat in de rubriek BELEID.

Omdat bepaalde buitenlandse ontwikkelingen leerzaam zijn, denk bijvoorbeeld aan de integratie bao-buo in Groot-Britannië en Denemarken, besteden we ook aandacht aan het beleid met betrekking tot speciaal onderwijs in het buitenland.

Schoolwerkplanontwikkeling in het openbare BUO in Den Haag

Arend Klinkhamer, onderwijskundig beleidsmedewerker gemeente Den Haag

In het voorjaar van 1982 verspreidde het gemeentebestuur van Den Haag een discussienota "Structuur voor een schoolwerkplan" onder haar openbare scholen. In deze nota stelt de gemeente de scholen voor om te werken met de schoolwerkplanstructuur van de Stichting voor de Leerplanontwikkeling (SLO) mét veranderingsplannen en schrijfplannen en eist ze van de scholen, dat ze bepaalde delen van het schoolwerkplan verplicht en andere delen naar keuze inleveren. Een stimulans? Een stok achter de deur? Arend Klinkhamer legt uit wat de essentie van het Haagse gemeentebeleid met betrekking tot schoolwerkplanontwikkeling is. Hette Germeraad vroeg namens de redactie drie hoofden van Haagse BUO-scholen, hoe zij deze werkwijze hebben ervaren.

1. Kenmerken van de Haagse werkwijze voor schoolwerkplanontwikkeling

In de Discussienota rond schoolwerkplanontwikkeling voor het openbaar buitengewoon onderwijs (evenals voor het kleuter- en lager onderwijs) in Den Haag, is een bepaalde manier van werken voorgesteld voor alle betrokken scholen¹.

Kenmerken daarvan zijn:

- het werken met schrijf-veranderingsplannen;
- het onderscheid in een verplicht en een keuzegedeelte wat betreft de bij het schoolbestuur in te leveren schoolwerkplandelen;
- de procedure rond toetsing en beoordeling van schoolwerkplandelen.

Deze discussienota bevat eveneens een voor het speciaal onderwijs aangepaste structuur van een schoolwerkplan.

Eerst komt deze structuur of inhoudsopgave voor het swp-BUO ter sprake, daarna zal ik de overige kenmerken van de werkwijze, zoals Den Haag die heeft uitgevoerd, toelichten.

1.1 De aangepaste swp-structuur voor het buitengewoon onderwijs

In de eerder genoemde Discussienota heeft het schoolbestuur de Openbare scholen voor buitengewoon onderwijs de zogenaamde Haagse structuur voor een schoolwerkplan aangeboden. Deze structuur is evenals die voor het kleuter- en lager onderwijs gebaseerd op de SLO-structuur².

Er kunnen drie argumenten genoemd worden om deze structuur voor het buitengewoon onderwijs te kiezen:

- In de eerste plaats lijkt één structuur voor het gehele primair onderwijs van belang vanwege de eenheid van indeling. Het hanteren van verschillende indelingen zal de scheidslijnen tussen het kleuter- en lager onderwijs en het buitengewoon onderwijs eerder benadrukken dan verminderen; bij hantering van gelijke structuren ontstaat voor diverse betrokkenen (ouders, leerkrachten uit beide onderwijsvormen, begeleiders en beoordelaars) een veel grotere mate van toegankelijkheid en herkenning.

- In de tweede plaats biedt de aangepaste SLO-structuur veel mogelijkheden door zijn talloze aandachtspunten om de eigenheid van iedere school tot uitdrukking te brengen. De aandachtspunten zijn tevens voor onderwijsgevendende een goede ondersteuning, omdat de diverse onderdelen al geanalyseerd zijn.

- In de derde plaats benadrukt de aangepaste SLO-structuur het organisatieelement, waardoor een beschrijving op schoolniveau bereikt kan worden en het voorkomt dat alleen methodes/leergangen beschreven worden.

In de Discussienota is aangegeven dat voor het gaan werken met de SLO-structuur aan twee voorwaarden moet worden voldaan:

1. Er moet een soepele overgangsregeling komen, waarin zonder veel extra werk, bestaande schoolwerkplandelen in de SLO-structuur ingepast moeten kunnen worden.

2. De SLO-structuur moet enige aanpassingen krijgen om recht te doen aan het specifieke karakter van het buitengewoon onderwijs.

De aanpassing van de SLO-structuur ten behoeve van het gebruik door scholen voor buitengewoon onderwijs richt zich op een aantal specifieke aspecten, namelijk:

- de school voor buitengewoon onderwijs als een orthopedagogisch onderwijsinstituut;
- het handelingsplan;
- toelating en begeleiding;
- leerlingen;
- personeel.

In de aangepaste structuur kunnen deze aspecten op aangegeven plaatsen beschreven worden.

1.2 Het werken met schrijf- en veranderingsplannen

De scholen voor openbaar buitengewoon onderwijs in 's Gravenhage leveren aan het eind van het schooljaar een plan in, waarin wordt aangegeven aan welk thema de school het komend schooljaar wil gaan werken in het kader van schoolwerkplanontwikkeling.

Het betreffende plan wordt het schrijf-veranderingsplan (SVP) genoemd³.

Al naar gelang het thema dat gekozen wordt, kan de nadruk op schrijfplan dan wel op veranderingsplan liggen.

Er wordt van uitgegaan dat beschrijven van onderwijs en veranderen van onderwijs twee verschillende processen zijn. Ze sluiten elkaar echter niet uit.

Het *schrijfplan* houdt in dat aangegeven wordt wat het schoolteam in een schooljaar gaat beschrijven. Op eenvoudige wijze wordt aangegeven, hoe men gefaseerd en planmatig iets wil beschrijven. Men heeft daarbij onderwerpen op het oog, waarvan men vindt dat ze niet of nauwelijks meer veranderd hoeven te worden in de school en die de toets van de eigen kritiek hebben doorstaan.

Het inzenden van een schrijfplan impliceert dat aan het eind van het volgende schooljaar een schoolwerkplandeel ingeleverd wordt.

Als een school niet in de eerste plaats wil schrijven maar liever eerst een deel van het onderwijs wil veranderen, kan ze een *veranderingsplan* indienen.

De doelen, de inhoud van de verandering, de manier waarop, de fasering waarbinnen en de middelen waarmee, kunnen in het veranderingsplan aangegeven worden.

Het inleveren van een veranderingsplan kan inhouden dat het veranderde onderwijs aan het einde van het schooljaar eveneens beschreven is, waarna het als schoolwerkplandeel ingeleverd kan worden bij het bevoegd gezag. Een verplichting is dat echter niet. Een school kan ook wachten en de gere-

liseerde verandering het jaar daarop beschrijven. Voor die beschrijving kan een schrijfplan ingediend worden.

Scholen kunnen van de genoemde tijdsprocedure afwijken, mits ze dat voldoende beargumenteren (bijvoorbeeld vanwege onverwachte gebeurtenissen, zoals ziekte, uitbreiding of vermindering van personeel, conflicten en dergelijke).

Ten behoeve van het schrijf-veranderingsplan dat door de openbare scholen voor buitengewoon onderwijs moet worden ingeleverd, worden door het schoolbestuur voorbedrukte formulieren ter beschikking gesteld. Bij het invullen van het plan kunnen de scholen aangeven of ze de nadruk leggen op beschrijven of op veranderen (zie in bijlage twee ingevulde voorbeelden). In het schrijf-veranderingsplan dienen de scholen aandacht te besteden aan:

- een omschrijving van het onderwerp;
- een omschrijving van hetgeen men wil bereiken;
- de evaluatie van het schrijf-veranderingsproces;
- tijdsplanning van de activiteiten;
- samenwerking met anderen.

1.3 Het onderscheid in verplichte en keuze-onderdelen

Er is onderscheid gemaakt in schoolwerkplandelen die scholen in een schooljaar verplicht in moeten leveren en in schoolwerkplandelen die de scholen zelf mogen bepalen en waaraan ze in een schooljaar willen gaan werken.

Het keuzegedeelte mag door de scholen zelf bepaald worden. Met behulp van de schrijf-veranderingsplannen geven de scholen aan, waaraan gewerkt gaat worden. Het schoolbestuur heeft geadviseerd om bij voorkeur onderdelen uit hoofdstuk 4 "Uitwerking van de verschillende vak-, vormings- en ontwikkelingsgebieden" te nemen.

Daarbij wordt uitgegaan van wat men de inductieve werkwijze noemt, namelijk starten met de beschrijving van de concrete onderwijswerkelijkheid. Wanneer daar in ruime mate aandacht aan is besteed, kan in meer algemene termen de beschrijving van het schoolconcept, de doelstellingen en uitgangspunten ter hand genomen worden. Dat gebeurt dan op basis van werkelijkheidsbeschrijvingen.

De verplichte onderdelen worden door het schoolbestuur aangegeven voor het begin van het schooljaar. Deze onderdelen zijn afkomstig uit de meer zakelijke gedeeltes uit het schoolwerkplan (zoals hoofdstuk 1 "Zakelijke gegevens"). Het bevoegd gezag pleegt voor de vaststelling van het verplicht gedeelte overleg met vertegenwoordigers van het onderwijsveld. Voor het schooljaar 1982/1983 waren dat de onderdelen: "Hoe komt ons SWP tot stand?", "De betrokkenen" en de zakelijke en procedurele aspecten met betrekking tot "Toelating en begeleiding".

Met het aangeven van verplichte gedeeltes wil het schoolbestuur bereiken dat vooral het zakelijke gedeelte binnen afzienbare tijd afgerond kan worden.

1.4 Het toetsen en beoordelen van plannen

Ten behoeve van de goedkeuring c.q. de vaststelling door het schoolbestuur van de ingeleverde schoolwerkplandelen (de verplichte en de keuze-onderdelen) is een bepaalde procedure opgezet. Aan het einde van het schooljaar dienen alle betrokken scholen voor buitengewoon onderwijs het verplichte onderdeel van het schoolwerkplan en een eventueel keuze-onderdeel (afhankelijk van de aard van het schrijf-veranderingsthema) in bij de *gemeentelijke* inspectie voor het onderwijs. Tegelijkertijd leveren de BUO-scholen voor het komende schooljaar een nieuw schrijf-veranderingsplan in.

De gemeentelijke inspectie voert de werkelijke toetsing en beoordeling uit. Toetsing van het schoolwerkplan is geen kwestie van het geven van een vluchtig oordeel. Het schoolwerkplan is schoolspecifiek, zodat ieder schoolwerkplan(deel) volkomen onafhankelijk van andere scholen beoordeeld moet worden.

Toetsing wordt onderscheiden van beoordeling. De toetsing levert de gegevens, op grond waarvan een oordeel geveld wordt. Ten behoeve van de toetsing zijn *toetsingscriteria* opgesteld. Het gaat om:

a. Wijze van tot stand komen

Er wordt bekeken of het schoolwerkplan -of gedeelte daarvan- tot stand is gekomen met inachtneming van de regels voor de medezeggenschap van onderwijsgevers en ouders. Bij inlevering van de verplichte en keuze-onderdelen van het schoolwerkplan moeten formulieren meegezonden worden door de scholen, waarop de handtekeningen staan van de verschillende betrokkenen, i.c. de onderwijsgevers, ouders en het niet-onderwijsgevend personeel.

b. Juistheid

De in het schoolwerkplan vermelde feitelijke gegevens, zoals bijvoorbeeld met betrekking tot de onderwijsgevers, het leerlingenaantal, uren en dergelijke, maar ook de gehanteerde terminologie, worden gecontroleerd.

c. Interne samenhang

Er van uitgaande dat het onderwijs samenhang vertoont c.q. moet vertonen, dient ook de planning van dat onderwijs die samenhang te vertonen. Het schoolwerkplan dient die samenhang zichtbaar te maken.

d. Inhoud van het onderwijs

Gezien het feit dat het schoolbestuur geen bepaalde onderwijskundige opvatting voorschrijft, is toetsing op basis van een schriftelijk stuk van het bevoegd gezag niet mogelijk.

De toetsing zal vooral gebaseerd zijn op onderwijskundige ideeën, zoals die in diverse belangrijke publikaties als de Wet op het Basisonderwijs, de Interimwet op het Speciaal Onderwijs en het Voortgezet Speciaal onderwijs, de adviezen van de Innovatiecommissie Basisonderwijs, de Nota Speciaal onderwijs en ook diverse SLO-publikaties zoals het recente "Wat krijgen ze op de Basisschool?" zijn weergegeven, de groeiende praktijk in het Haagse buitengewoon onderwijs en op ideeën van de gemeentelijke inspectie van het onderwijs zelf.

e. Haalbaarheid

Er dient bekeken te worden of de scholen in hun schoolwerkplan niet te veel zaken noemen waaraan men, om welke reden dan ook (financiën, deskundigheid, materiëel), niet kan voldoen.

f. Samenhang tussen schoolwerkplan en schrijf-veranderingsplan

Gekeken kan worden in hoeverre de voornemens die in het schrijf-veranderingsplan staan en de wijze waarop men het wilde realiseren overeenstemmen met het uiteindelijke resultaat.

g. Volledigheid

Gekeken wordt of dat gedeelte, dat wordt ingediend op zich zelf volledig is. Zijn alle onderdelen beschreven? Zijn de zakelijke gegevens wel vermeld?

Bij de beoordeling heeft de gemeentelijke inspectie van het onderwijs de keus uit de volgende alternatieven: het schoolwerkplan of deel daarvan

- wordt goedgekeurd;
- wordt goedgekeurd met enkele opmerkingen;
- verdient een aantal bijstellingen;
- wordt afgekeurd.

2. De Haagse werkwijze ter aanbeveling!?

Voor de duidelijkheid zal ik enkele punten uit onze werkwijze nog wat toelichten. De toelichting heeft soms het karakter van een aanbeveling. Daarmee wil niet gezegd zijn, dat in iedere situatie deze werkwijze zonder meer toe te passen is.

Opgesomd kunnen we zes hoofdpunten onderscheiden:

- a. de flexibiliteit van de aangeboden structuur voor een schoolwerkplan
- b. de inductieve vs. de deductieve werkwijze
- c. hantering van het schrijf-veranderingsplan
- d. onderscheid in verplichte en keuze-onderdelen
- e. toe te zenden handreikingen aan de scholen
- f. toetsen en beoordelen van schoolwerkplannen(-delen).

Deze komen hierna afzonderlijk aan de orde.

a. In de in 's Gravenhage aangepaste SLO-structuur voor het openbaar buitengewoon onderwijs is geprobeerd voor de scholen voldoende vrijheid te garanderen om aan het eigene van iedere school gestalte te kunnen geven. De aangepaste SLO-structuur geeft naast een algemeen raamwerk (zakelijk gedeelte, uitgangspunten en doelstellingen, schoolconcept, vak-vormingsgebieden) een reeks aandachtspunten en beschrijvingscomponenten, waarvan de scholen gebruik kunnen maken.

b. Het gemeentebestuur in 's Gravenhage heeft de openbare scholen voor buitengewoon onderwijs aangeraden eerst de vak-vormingsgebieden te beschrijven en daarna de meer abstracte, vakoverschrijdende hoofdstukken te beschrijven (= inductieve werkwijze).

De werkwijze, waarbij eerst algemene uitgangspunten en doelstellingen bepaald worden en daarna de meer concrete onderwijswerkelijkheid, staat daar tegenover. Het voordeel van de eerste werkwijze is, dat de concrete situatie beter bespreekbaar en beschrijfbaar is, waardoor (te) lange discussies en kansen op vertragingen vermeden kunnen worden.

c. Schoolwerkplanontwikkeling kan op een planmatige wijze aangepakt worden. In 's Gravenhage is hiertoe het schrijf-veranderingsplan geïntroduceerd. In het schrijf-veranderingsplan kan heel kort (twee pagina's, voorbedrukt formulier) aangegeven worden door de school zelf, waarmee men zich een schooljaar op het gebied van schoolwerkplan bezig gaat houden (zie ook punt 1.2, alsmede de voorbeelden).

d. Het onderscheid in verplichte en keuze-onderdelen is gemaakt met het oog op het feit dat in 1985 een bepaald gedeelte van het schoolwerkplan in ieder geval klaar moet zijn. In 's Gravenhage betreft dit vooral het gedeelte over de zakelijke gegevens (zie ook 1.3)¹.

e. Als ondersteuning bij de schoolwerkplanontwikkeling in 's Gravenhage ontvangen de scholen van het schoolbestuur "handreikingen". Deze handreikingen kunnen bestaan uit:

- aanwijzingen hoe met de didactische componenten bij de beschrijving van de vak-vormingsgebieden omgegaan moet worden;
- voorbeelden van component-beschrijvingen;
- complete voorbeeld-schoolwerkplandelen;
- theoretische achtergrondinformatie;
- overzichten van werkzaamheden van alle scholen voor openbaar buitengewoon onderwijs in 's Gravenhage.

f. Met de gemeentelijke inspectie voor het onderwijs is een procedure afgesproken met betrekking tot toetsen en beoordelen. Ten behoeve van de toetsing zijn toetsingscriteria samengesteld. Deze criteria zijn ook toegevoegd aan de scholen. Met deze criteria kan rekening worden gehouden bij het beschrijven van onderwijs.

Een en ander wordt niet slechts schriftelijk afgehandeld. In zo veel mogelijk gevallen zal een persoonlijk onderhoud met team/schoolleider plaatsvinden.

Noten

1. Opgenomen in het IPB-bestand onder nummer 60.
2. De SLO-structuur waar AK naar verwijst, is inmiddels (1984) gewijzigd en verschijnt onder andere in het Informatiepakket Schoolwerkplan. Een versie voor het Speciaal Onderwijs verschijnt in het Ideeënboek Speciaal Onderwijs (red. Id.boek).
3. De hier aan de orde gestelde werkwijze zal bijgesteld dienen te worden wanneer de richtlijnen vanuit het ministerie daartoe aanleiding geven.

Adres schrijver:

Arend Klinkhamer
Afdeling Onderwijs
Stadhuis
Postbus 80000
2508 GA 's-Gravenhage.

3. Wat vond het BUO van de Haagse aanpak?

De redactie van het Ideeënboek was benieuwd hoe het Haagse buitengewoon onderwijs de constructieve onderwijspolitiek van het eigen bestuur heeft ervaren. Een mini-enquête onder drie hoofden van BUO-scholen in Den Haag, te weten Jeanet Dijkstra, Jan Oudshoorn en Jan van Overveld leverde het volgende beeld op.

a. De SLO-structuur/inhoudsopgave²

Jan Oudshoorn weet dat drie Haagse scholen zich niet in de SLO-inhoudsopgave konden vinden, waaronder de Aart van Leeuwschool waar hij schoolleider van is. Door de veelheid van details heeft hij die inhoudsopgave als een keurslijf ervaren.

Jan van Overveld van de Haagse Mytylschool ziet heel positieve kanten aan het werken met de SLO-inhoudsopgave: je wordt gedwongen dwarsverbanden te leggen; hijzelf had die inhoudsopgave niet zo nodig. De wat globale "Hofstrastructuur" spreekt hem meer aan, maar zijn team vindt het houvast bij de SLO-versie een grote steun bij de swp-ontwikkeling.

Jeanet Dijkstra van de G.D. Swanenburg de Veijeschool voor mlk heeft als schoolleidster, die zelf veel initiërend werk doet op het gebied van schoolwerkplanontwikkeling, heel veel steun gehad van de inhoudsopgave van de SLO en van het Informatiepakket Schoolwerkplan.

b. Werken vanuit de vakgebieden

De inductieve werkwijze -eerst de vak- en vormingsgebieden beschrijven en daarna de meer abstractere delen als uitgangspunten, doelen etc. - is alle drie schoolleiders en hun teams goed bevallen. Jan van Overveld vult aan, dat de begeleidingsgroep de schoolwerkplangroepjes steeds confronteerde met de uitgangspunten en globale doelen van de Mytylschool. Hierdoor werd er in de werkgroepjes niet louter over praktische zaken gesproken. Jeanet Dijkstra heeft het als heel positief ervaren, dat je bij deze inductieve werkwijze de gelegenheid kreeg wat te oefenen in het swp-ontwikkelen, waarbij je niet het gevaar liep in oeverloos praten te blijven steken.

c. De schrijf- en veranderingsplannen

Planmatig werken met behulp van schrijf-veranderingsplannen is

Jan Oudshoorn en Jeanet Dijkstra niet goed bevallen. Jan vindt dat je het veranderen en schrijven niet los van elkaar moet maken. Jeanet is van mening, dat het plezieriger werkt als je pas iets gaat opschrijven nadat in de praktijk gebleken is dat een verandering goed is aangeslagen. Voor Jan van Overveld was het werken met schrijf- en veranderingsplannen niet ongewoon. Op de Haagse Mytylschool was die werkwijze goed toepasbaar (zie ook Jan van Overveld in het katern: schoolwerkplan van het Ideeënboek Speciaal onderwijs).

Naam van de school
adres en postcode
telefoonnummer

1. Korte concrete omschrijving van het keuze-onderwerp:
Het introduceren van Zelfstandig Werken in alle groepen van onze school.

2. Korte concrete omschrijving van hetgeen men wil bereiken:
(zonodig op een bijlage doorgaan)
- *het leren hanteren, door zowel de groepsleerkrachten als de kinderen, van Zelfstandig Werken, opgevat volgen van de GEON-cursus;*
- *Zelfstandig Werken moet een integraal onderdeel (gaan) vormen van het onderwijs- en opvoedingsgebeuren in de verschillende groepen.*

3. Hoe is de uitgangssituatie van de school voor dit onderwerp?
(zonodig op een bijlage doorgaan)
Door de grote verschillen tussen de kinderen in de groepen op het gebied van gedrag en leermogelijkheden, is alleen een zeer individuele benadering van de leerlingen mogelijk. Een optimale werkwijze hebben we nog niet in alle gevallen kunnen vinden. De groepsleerkrachten hebben tot nog toe een onvoldoende optimale organisatievorm in hun groep kunnen creëren. Het is nog niet goed mogelijk om rustig met individuele/kleine groepjes kinderen te kunnen werken. Daarnaast is gebleken dat de kinderen zich wel erg snel en erg gemakkelijk tot de groepsleerkracht wenden wanneer er problemen zijn. Met andere woorden de uitsteltolerantie is klein en de impulsiviteit is groot.

4. Hoe wordt nagegaan of het doel met betrekking tot dit onderwerp gehaald is?
(zonodig op een bijlage doorgaan)
Tijdens de uitvoeringsfase zullen gedurende de eerste drie maanden iedere zes weken tussentijdse evaluatiebesprekingen gepland worden. Aan de hand van van tevoren aangereikte aandachtspunten brengen de groepsleerkrachten hun bevinden in (leerkrachten houden onder andere regelmatig kringgesprekken, hierin kunnen dan ook de kinderen hun ervaringen en meningen weergeven). Tevens worden door de schoolleider en de pedagoog/didact van het HCO observaties uitgevoerd. De evaluatiebesprekingen dienen in ieder geval richtlijnen op te leveren voor het verdere handelen. In de laatste maand van het schooljaar zullen we een slotevaluatiebespreking arrangeren. In deze vergadering zullen we bezien of we op de ingeslagen weg verder gaan en zo ja, of er nog bijstellingen gepleegd moeten worden.

5. Wordt dit onderwerp in dit schooljaar beschreven ten behoeve van het schoolwerkplan van de school? (= nadruk op het schrijfaccent)

☒nee

Zijn de activiteiten in het kader van het vermelde onderwerp vooral gericht op verandering (= nadruk op het veranderingsaccent)

☐ja/☒

6. In welke maand(en) worden de activiteiten voorbereid, uitgevoerd en geëvalueerd?

	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	mei	jun	jul
voorbereiding	X	X									
uitvoering			X	X	X	X	X	X	X	X	X
evaluatie			O	O	O					X	

(O = tussentijdse evaluatie.)

7. In samenwerking met wie worden de activiteiten door het schoolteam voorbereid, uitgevoerd en/of geëvalueerd?

a.

deelnemers	functie	voorber.	uitvoer.	evalu.	naam
ouders					
begeleider(s)	pedag./didacti.HCO	X		X	
overigen					

b.
Het aandeel in de ondersteuning van deze activiteit door genoemde(n) in 7a.

- korte omschrijving
Pedagoog/didacticus HCO;
 - deelname aan de voorbereidende besprekingen,
 . verstrekte informatie,
 . beantwoordt vragen.
 - Tussentijdse observaties, te behoeve van de voortgangsbesprekingen.
 - Deelname aan de eindbespreking.
- aanduiding frequentie
tijdsperiode
4 bijeenkomsten in
augustus en
september 1983

*in maanden oktober,
november en december 1983
2 dagdelen per 3 weken
1 teamvergadering in
juni 1984.*

Opmerking.
Tijdens de uitvoering zullen de ouders op de hoogte gebracht worden van de bedoelingen en de concrete uitwerkingen.

Bronnen:

Afdeling Onderwijs van de gemeentesecretarie 's Gravenhage

's Gravenhage, 1982

"Informatiepakket Schoolwerkplan"

Enschede, 1982

VOORBEELD VAN EEN SCHRIJF/VERANDERINGSPLAN MET NADRUK OP HET SCHRIJVEN

Naam van de school
 adres en postcode
 telefoonnummer

4. Hoe wordt nagegaan of het doel met betrekking tot dit onderwerp gehaald is? (zonodig op een bijlage doorgaan)
- In een teamvergadering zal het eindproduct van het betreffende SWP-deel besproken en vastgesteld worden. Dit zal gebeuren door discussie in kleine groepjes aan de hand van discussievragen.*
- Het concept is daarvoor reeds in onderdelen aan de orde geweest.*

5. Wordt dit onderwerp in dit schooljaar beschreven ten behoeve van het schoolwerkplan van de school? (= nadruk op het schrijffacient)

ja/rook

Zijn de activiteiten in het kader van het vermelde onderwerp vooral gericht op verandering? (= nadruk op het veranderingsaccent)

~~XX~~/nee

Hooquit zal aan enkele kleine, noodzakelijke detailveranderingen aandacht worden besteed.

6. In welke maand(en) worden de activiteiten voorbereid, uitgevoerd en geëvalueerd?

[illegible]

7. In samenwerking met wie worden de activiteiten door het schoolteam voorbereid, uitgevoerd en/of geëvalueerd?

a.

deelnemers	functie	voorber.	uitvoer.	evalu.	naam
ouders	voorzitter + 1 lid v.d. ouderraad		X	X	
begeleider(s)	pedag./didacti.HCO leden toel.beg.cie	X X	X	X X	
overigen					

- b.
Het aandeel in de ondersteuning van deze activiteit door genoemde(n)
in 7a.

- | | |
|--|--|
| - korte omschrijving | - aanduiding frequentie |
| Ouders: | tijdsperiode. |
| - deelname aan de beschrijving van de betrokkenheid van de ouders bij handelingsplanning | in febr. en maart 1984 een aantal avondbijeenkomsten van de schrijfgroep; |
| - Deelname aan de eindevaluatie van het product; daartoe vooroverleg in de ouderraad | in mei 1984 een voorbespreking in de Ouderraad; in juni 1984 deelname aan de eindbespreking. |

- | | |
|--|--|
| Begeleiders: | |
| - pedag./didact HCO | 2 keer voorber.vergadering |
| Deelname en begeleiding aan de voorbereidingsvergaderingen | 1 keer eindevaluatie |
| Deelname aan de evaluatiebespreking (inclusief vooroverleg met de schoolleider). | 1 keer vooroverleg school |
| - leden toelatings- en begeleidingscommissie | |
| Deelname aan alle besprekingen over de beschrijving van het werken met handelingsplannen | voorber.vergaderingen (2x) |
| Uitwerking van onderdelen, specifiek betreffende hebbend op de leden van de toel./begeel.commissie | bijeenkomsten schrijfgroep gedurende 3 maanden |

d. Verplichte keuze-delen

De scholen kregen steeds opdracht om een verplicht deel en een keuzedeel in te leveren bij het gemeentebestuur. Jan Oudshoorn c.s. hebben dat niet als plezierig ervaren. Ze waren soms helemaal verdiept in het veranderen van een bepaald deel van het schoolgebeuren en dan moest er plotseling een verplicht deel geschreven worden. En hoewel de verplichte delen niet zo omvangrijk behoeven te zijn, bleek dat in de praktijk toch tegen te vallen. Hij noemt als voorbeeld de beschrijving van het type kind. Daar kwamen ze helemaal niet uit.

Hij pleit voor een werkwijze die aansluit bij de actuele bezigheden van scholen. Gelukkig vindt hij, is de afdeling onderwijs wel soepel met deze werkwijze omgegaan.

Deze werkwijze is Jeanet Dijkstra goed bevallen. Ze kon het team met de stok van de inleverdatum achter de deur gemakkelijk motiveren en wil graag dat dit allemaal in de Haagse aanpak gehandhaafd blijft. Ook Jan van Overveld heeft het op een bepaald tijdstip inleveren van een keuze en een verplicht deel van het schoolwerkplan niet negatief ervaren. Wel is het onderscheid in verplicht en keuze wat arbitrair overgekomen.

e. Handreikingen

De handreikingen van de afdeling onderwijs zijn door Jeanet Dijkstra en Jan van Overveld wel positief ontvangen. Jan Oudshoorn vond ze niet erg op maat gesneden, te meer daar ze op de SLO-structuur zijn geënt. Toch meent hij, dat sommige scholen er profijt van hebben gehad.

f. Toetsing

Dat de gemeente-inspectie de schoolwerkplandelen toetst aan de criteria die in paragraaf 1.4 zijn opgesomd vindt Jan Oudshoorn bezwaarlijk. Voor hem moeten er slechts twee criteria zijn.

- a. De school moet goed functioneren, hetgeen afgemeten moet worden aan de leerprestaties en de persoonlijkheidsontwikkeling van de kinderen.
- b. Wat er in het schoolwerkplan staat mag niet in strijd zijn met de werkelijkheid van het schoolgebeuren.

Jan van Overveld vindt de criteria wel zinvol, maar verwacht dan van de inspectie ook een beoordeling, die verder gaat dan tekstuele veranderingen: hij wil graag inhoudelijke reacties.

Jeanet Dijkstra heeft de samenwerking met de inspectie als plezierig ervaren.

Samenvattend kunnen we stellen, dat een wat structuurverlenende aanpak door een bestuur de scholen goed op weg kan helpen, die zelf nog niet zo gestructureerd bezig zijn. Voor scholen, die dat wel zijn, kan een dergelijke bemoeienis vanuit het bestuur wat storend overkomen. Toch overheersten onzes inziens de positieve aspecten aan deze aanpak, mits de scholen er vroegtijdig in gekend zijn.

Noten

1. Van deze gedachtengang is bij het in gang zetten van schoolwerkplanontwikkeling steeds uitgegaan, echter na nu (medio 1984) blijkt, niet geheel terecht (zie circulaire MOW met betrekking tot schoolwerkplanontwikkeling).
2. Bedoeld wordt hier de door de gemeente Den Haag voor het BUO aangepaste versie van deel E (Een structuur voor een schoolwerkplan) uit het Informatiepakket Schoolwerkplan (1981) Enschede: Stichting voor de Leerplanontwikkeling (SLO).

Over plannen gesproken...

Advies over het werken volgens plan binnen het speciaal onderwijs.

ARBO Onderwijscentrum, Zeist

Een beschouwing

Truus van den Broek-Harmsma en Hette Germeraad, SLO

In dit advies heeft de ARBO aan de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen uiteengezet wat de zin is van planning op schoolniveau, (schoolwerkplan) en op het niveau van het individuele kind of kleine groepen leerlingen (handelingsplan). Verder is er nog het activiteitenplan (lesrooster) en vernieuwingsplan, maar de bespreking daarvan kwam al in vorige adviezen aan de orde.

De staatssecretaris krijgt op deze wijze suggesties voor een op te zetten (projecten)beleid voor het speciaal onderwijs en voor het laten verrichten van onderzoek. Uit dit advies, dat omvangrijke consequenties voor het speciaal onderwijs kan hebben, lichten we een aantal aanbevelingen voor het onderwijs.

1. Werken volgens plan ... een must

In zijn algemeenheid beveelt de ARBO aan, dat de overheid en de inspectie het planmatig handelen op scholen voor speciaal onderwijs moeten gaan stimuleren. Het werken met handelingsplannen in relatie tot schoolwerkplan-ontwikkeling was al grondslag voor alle verdere ontwikkelingsthema's in het speciaal onderwijs en zal het zeker blijven als de staatssecretaris het advies in essentie overneemt: "de adviesraad hoopt, dat de overheid zich zal beijveren om het werken volgens plan te stimuleren". (pag. 2).

De scholen kunnen binnenkort een circulaire verwachten, waarin een duidelijk kader wordt aangereikt voor het werken volgens plan. Genoemd worden: het werken met het schoolwerkplan en het activiteitenplan, met handelingsplannen en een vernieuwings- of ontwikkelingsplan (aanbeveling 2 in het ARBO-advies).

In die circulaire zal ook staan dat het belangrijk is, dat er een effectieve samenwerking met de ouders of verzorgers van leerlingen plaatsvindt (aanbeveling 4).

2. Waarom werken volgens plan?

Het eerste hoofdstuk van het ARBO-advies gaat over werken volgens plan in algemene zin. Een paar verduidelijkende zinsneden over planning:

... planning maakt dat men betere beslissingen kan nemen. (pag. 6)

... planning in het onderwijs vraagt een voortdurende analyse van beginsituatie en doelstellingen, maar vraagt ook om ruimte om met de resultaten van die analyse rekening te kunnen houden. (pag. 6)

... planning impliceert dat op grond van kennis en ervaringen wordt aangegeven hoe bepaalde doelstellingen kunnen worden bereikt. Hoe meer we weten, hoe meer we in principe kunnen. Hoe minder we weten, hoe moeilijker plannen wordt. (pag. 7)

... plannen in het onderwijs kan niet de functie hebben van een werktekening in een constructiewerkplaats. Daar kan men letterlijk alles naar zijn

hand zetten. In opvoeding en onderwijs willen we dat niet - het kan gelukkig ook niet. (pag. 8)
... wie handelt volgens plan, laat zien op welke wijze hij of zij welke doelen denkt te bereiken. (pag. 9)
... planningsdocumenten dienen beknopt te blijven, hanteerbaar, maar vooral ook functioneel. (pag. 11)

Ook het pedagogisch of schoolklimaat kan planmatig veranderd worden, volgens de ARBO, maar men kan dat het beste doen door niet meteen het hele schoolklimaat, maar liever afzonderlijke kenmerken aan te pakken. In het advies staat op pagina 12 een elftal kenmerken van een gunstig schoolklimaat.

3. Het schoolwerkplan, activiteitenplan en vernieuwings- of ontwikkelingsplan

"De ARBO beveelt de overheid aan een schoolwerkplan te zien als een overkoepelend planningsdocument op schoolniveau, dat een samenhangend overzicht en een verantwoording geeft van het doel, de inhoud en de organisatie van het feitelijk onderwijs in de school." (pag. 15) Zo luidt aanbeveling vijf, waar hoofdstuk 2 mee begint.

Evenals voor het basisonderwijs pleit de ARBO hier voor een realistische aanpak bij de ontwikkeling van schoolwerkplannen: het schoolwerkplan beweegt zich niet direct op het niveau van onderwijsleerprocessen, maar op schoolniveau. De scholen kunnen volstaan met verwijzing naar methodes of onderwijsleerpakketten.

Wel wordt aanbevolen (pag. 18) om aan de scholen te vragen aan te geven op welke wijze de middelen gebruikt worden: gebruik en gebruik is twee.

En eveneens beveelt de ARBO aan, dat scholen voor speciaal onderwijs maar moeten beginnen met de beschrijving van wat er in school reeds *gebeurt*, en met het aangeven van wat in het schoolwerkplan is *vernieuwd* en wat er voor de *volgende keer op de rol staat*.

Over het activiteitenplan is de ARBO kort: dit ziet ze als een aangekleed werkrooster.

Het vernieuwingsplan geeft een overzicht van beoogde veranderingen op korte, middellange en lange termijn.

Concretisering is te vinden in paragraaf 6.6 en in *Van tekentafel tot levend geheel* (ARBO, 1983) en *Nieuw, concreet en zichtbaar*, (ARBO, 1984).

4. Naar een omschrijving van het begrip handelingsplan

De ARBO heeft verschillende definities bekeken en becommentarieerd en beveelt tenslotte deze aan, afkomstig van De Ruyter, Kool en Van der Ley van de Vrije Universiteit, Amsterdam:

"Een handelingsplan omvat het geheel van voor een bepaalde periode, schriftelijk vastgelegde, concrete richtlijnen voor het onderwijs aan een of meer leerlingen, op basis van informatie over de specifieke pedagogisch-didactische behoeften van deze leerling of deze leerlingen, waarmee de school beoogt bepaalde leer- en opvoedingsdoelen binnen een zeker tijdsbestek te bereiken."

Alle elementen uit deze definitie worden uitgebreid toegelicht, maar wat nu precies onder een handelingsplan wordt verstaan, hoe zo'n plan er uit kan zien, wordt niet duidelijk. Dit is natuurlijk geen taak voor de ARBO, maar voor de LPC's, SLO en Universiteiten, in samenwerking met de scholen. Het is dan heel goed mogelijk dat andere definities nader uitgewerkt worden. (Zie daarvoor bijvoorbeeld het katern Handelingsplannen in dit Ideeënboek Speciaal Onderwijs.)

Als aanbeveling 12 overgenomen wordt, zullen de scholen, die aangeven dat ze met handelingsplannen werken, gevraagd worden in hun schoolwerkplan vast te leggen, welke afspraken hieromtrent binnen de school zijn gemaakt en welke procedures worden gevolgd.

Deze afspraken betreffen dan onder andere:

- de wijze waarop de nodige informatie wordt ingewonnen (door wie, wanneer en hoe);
- de keuze voor welke leerlingen een handelingsplan wordt opgesteld;
- de wijze, waarop het team bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van handelingsplannen betrokken is;
- de wijze, waarop beslissingen ten aanzien van handelingsplannen worden opgenomen, uitgevoerd en gecontroleerd; en de wijze, waarop de ouders hierbij worden betrokken.

Bovendien beveelt de adviesraad de overheid aan, te stimuleren dat de ouders niet alleen bij de opstelling, maar ook bij de uitvoering en evaluatie van handelingsplannen worden betrokken.

5. En wie moet dat allemaal doen?

Juist: de onderwijsgevende, die hiervoor nog nageschoold moet worden en nageschoold ... en nageschoold. Gelukkig komt de ARBO nog met een advies hoe die nascholing moet plaatsvinden. Alle scholen voor speciaal onderwijs zouden in de gelegenheid gesteld moeten worden een cursus "werken met handelingsplannen" te volgen. Ook adviseert de ARBO om het CITO een nascholingspakket te laten ontwikkelen ten behoeve van het evaluatieve aspect binnen het werken volgens plan.

Het wordt steeds duidelijker dat werken met handelingsplannen betekent: toetsen om de beginsituatie vast te stellen, toetsen tussendoor en toetsen aan het eind van de termijn van het plan.

Dit lijkt een legitieme poging om een achterstand in kennis en vaardigheden in het speciaal onderwijs in te halen, maar toch wordt aan een aspect gemakkelijk voorbijgegaan, namelijk de betrokkenheid van de onderwijsgevende in het innovatieproces. Er komt nogal wat op op hem/haar af ...

6. Planning noodzaak, maar toch ...

"Ik maak een plan, verwerp het, maak een ander; het blijkt onuitvoerbaar, wat ik er aan doe;
voor ik begin glijdt het uit mijn handen;
ik achterhaal het niet, waardoor en hoe."

Met alle relativering die de ARBO, met onder andere deze versregels van E. Hoornik, aangeeft, neemt dit advies niet de indruk weg, dat de toekomst van het speciaal onderwijs een flinke papierwinkel met zich meebrengt. Efficiënt, correct tegenover ouders en andere betrokkenen, maar tegelijk knellend, minder ruimte latend voor de individuele leerkracht, die regelma-

tig op papier zal moeten tonen wat hij/zij gedaan heeft en met welk tastbaar resultaat.

Een paar opmerkingen daarover.

Dat het beeld van papierwinkel kan postvatten, komt mede omdat in dit advies over vier verschillende soorten plannen wordt gesproken: schoolwerkplan, handelingsplan, activiteitenplan en vernieuwings- of ontwikkelingsplan, wat nogal een overladen indruk maakt. Zeker als we bedenken, dat *in principe voor ieder kind* in het speciaal onderwijs een handelingsplan opgesteld, uitgevoerd, geëvalueerd en zonodig bijgesteld moet worden.

De ARBO vindt, dat planning je niet de baas moet worden, maar geeft niet aan hoe dat moet. Ook geeft ze geen voorbeelden van hoe een individueel handelingsplan er uit kan zien. Dan zou je als lezer/onderwijsgevende weten wat je ongeveer te wachten staat.

Een ander bedreigend aspect van planning kan het volgende zijn. Wie een planning maakt, geeft daarmee aan wat hij doet, en wat het eindresultaat zou moeten zijn op een bepaald tijdstip. Hij doet dat niet alleen voor zichzelf maar ook voor andere betrokkenen, in dit geval leerling, ouders, collega's, schoolleider, inspectie, bestuur en mogelijk nog anderen. Aan al deze mensen -aan sommigen meer, aan anderen minder- moet hij uitleggen waarom hij doet wat hij doet en nalaat wat hij nalaat. Een rechtvaardige eis in een democratie, dat wel, maar toch ook een hele stap voor iemand die in de eerste plaats een "doener" is en geen planner/schrijver.

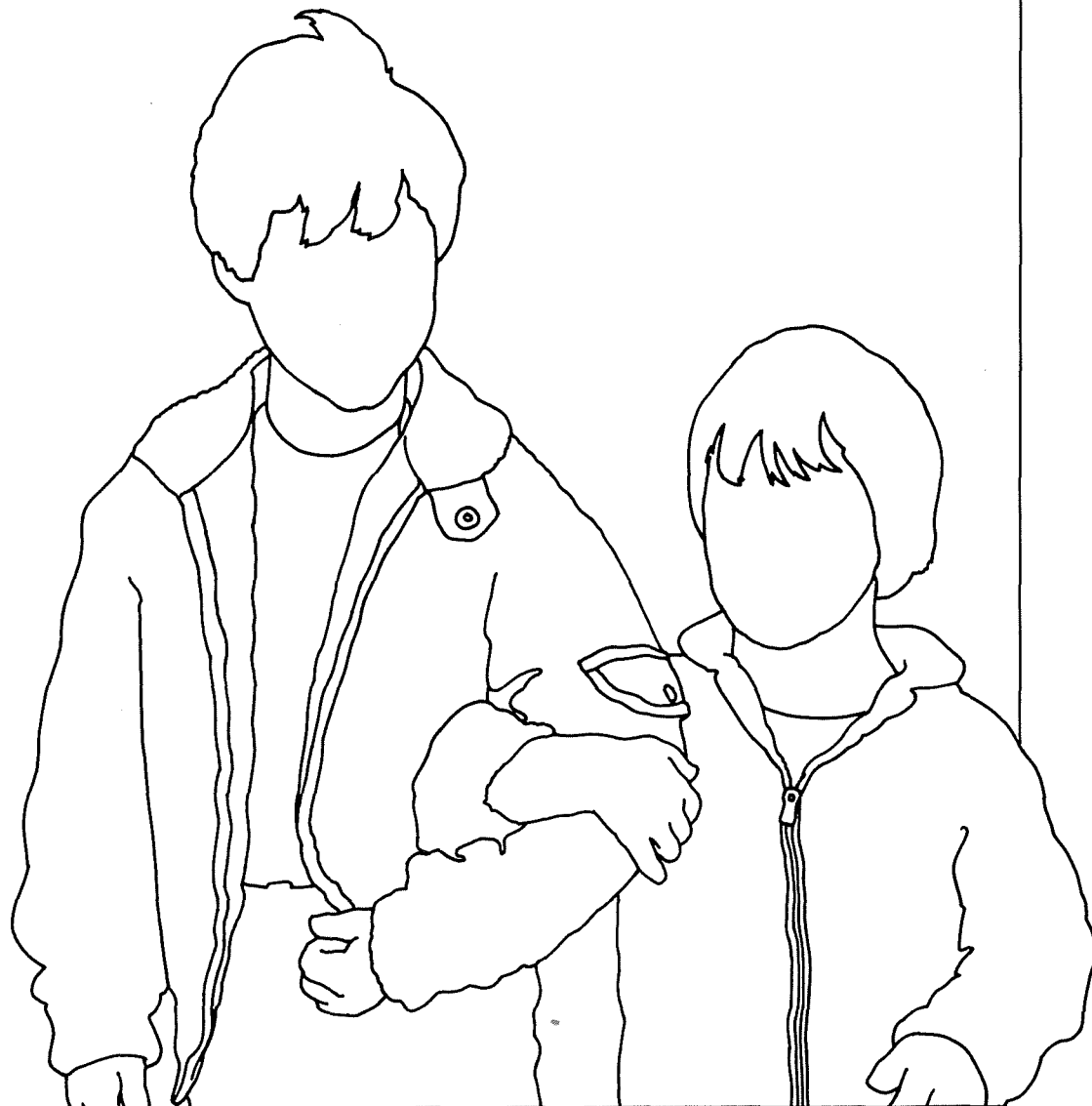
Uit het ARBO-advies komt het beeld van een moderne onderwijsgevende naar voren, die alle kenmerken heeft van een flitsende (classroom-) manager, die kan plannen, evalueren, goed kan omgaan met kinderen en volwassenen: kortom een duizendpoot.

We verwachtten in dit advies voorstellen voor een beleid dat in de breedte zo snel mogelijk het gehele speciale onderwijs activeert. Helaas is dat niet het geval. Eerst moeten projecten weer laten zien hoe het moet. Management is toch niet van gisteren? Laten we hopen, dat de nascholing vlot van start gaat.

Op dit advies van de ARBO zullen in ieder geval reacties komen. We zijn benieuwd welke aanbevelingen de staatssecretaris overneemt (want voor hem is dit advies bedoeld) en hoe scholen voor speciaal onderwijs op het advies reageren.

Ideeën voor speciaal onderwijs

Katern 2: Schoolwerkplan en
schoolwerkplan-
ontwikkeling



Inleiding katern 2: Schoolwerkplan en schoolwerkplanontwikkeling

Ruud Gorter, SLO

In dit katern wordt informatie gegeven over schoolwerkplanontwikkeling in scholen voor speciaal onderwijs.

Schoolwerkplanontwikkeling kent twee sporen:

1. het maken van een schoolwerkplan, zoals de Interimwet Speciaal Onderwijs en Voortgezet Speciaal Onderwijs dat eist: beknopt, maar wel volledig per 1 augustus 1985 en volgende jaren;
2. veranderen van het speciaal onderwijs in de richting van de bedoelingen die *algemeen zijn aanvaard* en onder meer in de Wet zijn vastgesteld.

Beide sporen versterken elkaar: een beknopt en volledig schoolwerkplan geeft een overzicht van zowel het huidige onderwijs op school als ook van de veranderingen die nog plaats zullen vinden; veranderen in de gewenste richting zal leiden tot verbetering van het onderwijs op school, te beschrijven in het schoolwerkplan.

Schrijfplan

Op beide sporen wordt planmatig gewerkt.

Voor het samenstellen van een schoolwerkplan is een schrijfplan nodig. Dat plan omvat onder andere:

- de organisatie van het schrijfproces (verzamelen van informatie, ordenen, uitschrijven, bespreken, redigeren, vaststellen, taakverdeling tussen leraren, schoolleiding, bestuur, ouders, begeleiders);
- de werkwijze (per klas of groep werken of per leergebied, worden eerst concrete, praktische onderwijszaken genomen of wordt met een visiebeschrijving gestart);
- een schrijfwijzer (hoe schrijven we het op, gebruiken we voorbeelden of niet, welke spelling hanteren we, enzovoort);
- een structuur of inhoudsopgave voor het schoolwerkplan.

Veranderingsplan

Voor het veranderingsproces op school wordt ook een plan gehanteerd. Verschillende van die plannen hebben de afgelopen jaren in vooral het basisonderwijs gecirculeerd.

Juist het feit dat in scholen voor speciaal onderwijs de organisatie zich meer door interdisciplinair werken kenmerkt, kan wel eens betekenen dat de in het basisonderwijs ontwikkelde modellen de nodige aanpassing behoeven. De meest gehanteerde modellen zijn beschreven in het Informatiepakket Schoolwerkplan (deel D), door de SLO uitgegeven. Het zijn:

- het procesmodel dat wordt gebruikt in de activeringsscholen. Omdat de activering ook naar het speciaal onderwijs wordt uitgebreid, kan dit model van betekenis worden. Deze aanpak is ontwikkeld door de projectgroep Communicatienetwerk (pgCN/APS, Amsterdam);

- de U-procedure, onder meer gehanteerd in de vernieuwing van het moedertaalonderwijs, zoals voorgesteld door de Centrale Werkgroep Moedertaalonderwijs in de nota's "Taalbeschouwing van morgen". Deze aanpak werd ontwikkeld door het Nederlands Instituut voor Psychologie (NIP, Amsterdam);
- de schoolwerkplan "wandelkaart", ontwikkeld als vervolg op het project Geleide Vernieuwing van het CPS te Hoevelaken;
- de werkwijze "Geleide wereldverkenning", geïntroduceerd door het KPC in 's Hertogenbosch.

Bovenstaande procedures suggereren een complex vernieuwingsproces. Vaak is die suggestie terecht. In veel gevallen wordt echter vergeten dat die procedures ook betrekking kunnen hebben op meer overzichtelijke vernieuwingen, zoals de invoering van een nieuw hulpprogramma, diagnostische toets, onderwijsleerpakket, intake-procedure, enzovoort.

Wisselen van spoor

De bijdragen in dit katern van het Ideeënboek voor Speciaal Onderwijs zullen min of meer accent leggen op een van beide sporen. Of men krijgt meer informatie over het maken van het schoolwerkplan, of men leest meer over ervaringen met een bepaald veranderingsproces. In de bijdragen zal echter steeds een wissel worden getrokken op de deskundigheid van de auteurs, om de samenhang tussen beide sporen te schetsen. Zo zal het immers ook op school gebeuren. Als het schoolwerkplan is samengesteld volgens een efficiënte werkwijze, is er weer alle aandacht voor het veranderen van de praktijk. Tijdens het samenstellen van het schoolwerkplan wordt met die steeds doorgaande verandering rekening gehouden: datgene dat haalbaar bleek of wat haalbaar lijkt, kan al worden beschreven. Ook knelpunten horen in het schoolwerkplan thuis. Nadat het schoolwerkplan is ingediend kan alle aandacht zich weer op de verandering richten. Daarbij vervult het schoolwerkplan een rol: wat er veranderen moet, staat daarin beschreven; hoé het team dit aanpakt, vindt men er ook in geformuleerd.

Schoolwerkplanontwikkeling op de Haagse Mytylschool

Jan van Overveld, schoolleider

In dit artikel laat Jan van Overveld vooral zien hoe werken met een innovatie- en organisatiemodel verandering van het onderwijs en het schrijven aan een schoolwerkplan kan ondersteunen.

De Haagse Mytylschool is een voorbeeld van een ingewikkelde organisatie met veel niet-onderwijsgevend en met een dependance, die nauw samenwerkt met een revalidatiecentrum. Het is een school voor lichamelijk gebrekkige kinderen in de leeftijdsgroep van 3 tot 20 jaar. Als onderwijsvernieuwing en het maken van een schoolwerkplan daar hand in hand kunnen gaan, moet het in scholen met een eenvoudiger organisatie ook lukken, veronderstellen wij. Vandaar dat we Jan van Overveld vroegen zijn ervaringen op te schrijven.

1. Onderwijsvernieuwen en werken aan een schoolwerkplan

Onze school voor lichamelijk gehandicapten heeft ± 100 leerlingen, twaalf verplichte leerkrachten, dertien assistentes, drie fysiotherapeuten, twee logopedistes, één ergotherapeute, drie vakleerkrachten, één conciërge, één technisch vakman en één administratrice. Daarnaast is er de toelatings- en begeleidingscommissie en het hoofd van de school.

Een aantal medici en paramedici van het Nederlands Zeehospitium, werken in nauwe samenhang met de ca. 35 leerlingen van de dependance. Het is de wens tot afstemming van ieders specifieke activiteiten, die een goede organisatie noodzakelijk maakt. Om een illustratie te geven van de problemen waarvoor we ons regelmatig als schoolteam geplaagd zien, volgt hier het voorbeeld van Anton.

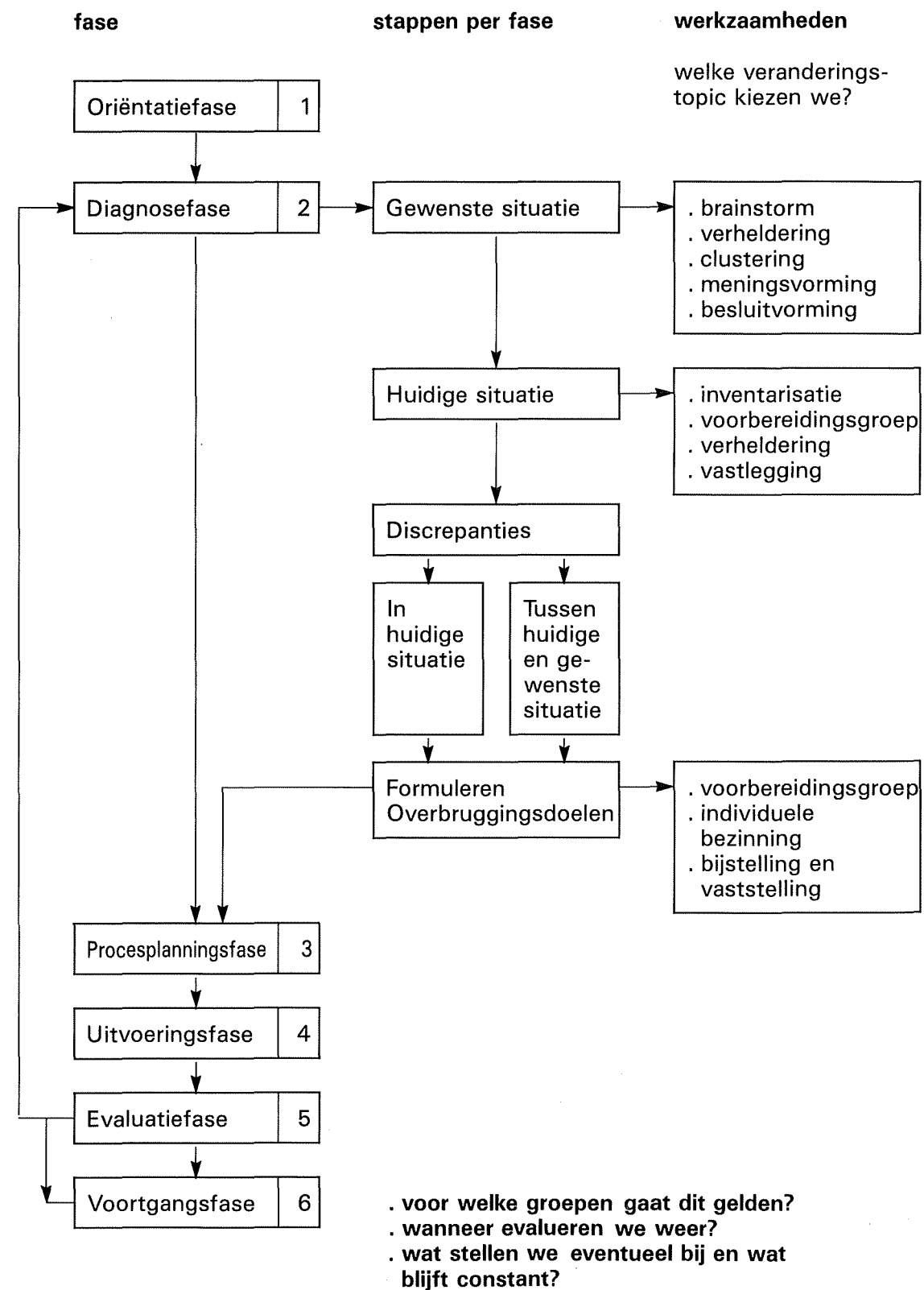
Anton is 12 jaar en zou volgend jaar naar de brugklas kunnen. De brugklasmentor vindt dat dat kan, als Anton tenminste 20 uren les kan krijgen. De therapie-afdeling wil Anton graag 5 uren per week hebben en het vakonderwijs vraagt ook $3\frac{1}{2}$ uur. In totaal $28\frac{1}{2}$ uur, terwijl Anton wettelijk maar $26\frac{1}{2}$ uur inclusief de pauzes op school is. Hier moeten prioriteiten gesteld worden. Wat moet vervallen: paardrijden, rekenen, ergotherapie, handenarbeid, zwemmen, aardrijkskunde of gedeelten daarvan?

Voor het nemen van verantwoorde beslissingen is het nodig dat er afspraken liggen, waar ieder zich in kan vinden. Afspraken over niet alleen problemen als hierboven geschetst, maar over het hele onderwijs, inclusief de schijnbaar onbelangrijke dingen als de pleinwacht, de opvang van de kinderen 's morgens als ze gebracht worden, met elkaar koffie drinken, etc. Het schoolwerkplan zou afspraken van het team over dit soort zaken moeten bevatten. Maar daarover was ons nog niet zoveel bekend. We wilden wel maar we wisten niet goed hoe.

2. Zoeken naar een manier

Wim Strelitzky van het Haags Centrum voor Onderwijsbegeleiding introduceerde het procesmodel van de projectgroep Communicatienetwerk van het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum. Met dat model moest het mogelijk zijn onze gewenste verandering planmatig uit te voeren en de resultaten ervan op te nemen in het schoolwerkplan. Het schoolteam voelde wel voor deze wijze van werken.

In schema ziet het er zo uit:



De oriëntatiefase

In de eerste fase besprak het team welk onderwerp eerst gekozen zou worden. We hadden wel door dat het onderwerp niet te moeilijk moest zijn. Van verschillende kanten hoorden we, dat scholen na maandenlang oeverloos gepraat over doelstellingen en visie stevig baalden van schoolwerkplanontwikkeling. Als het zo moest...

We vonden ook dat het onderwerp direct toepasbaar moest zijn. Geen theoretische mooipraterij dat heel ver van de werkelijkheid zou staan. Het zal u dan ook niet verbazen, dat we als eerste topic kozen: regels op school.

De diagnosefase

In de diagnosefase stelden we vast wat we wenselijke regels vonden en wat het verschil was met de huidige regels. Dat gebeurde in werkgroepen. In totaal waren er zeven werkgroepen die zich met deelaspecten van dit topic bezighielden. Voor de eerste plenaire bijeenkomst zetten Wim en ik de afspraken op papier. De werkgroepen hadden daarvoor beargumenteerde nieuwe regels en afspraken opgesteld.

De procesplanningsfase

In deze fase planden we de tijd waarbinnen we de nieuwe regels zouden toepassen: acht weken. We spraken af, dat ieder een lijstje met op- en aanmerkingen zou maken, om tijdens de evaluatie beslagen ten ijs te komen en voorstellen tot wijziging te kunnen doen. Voor de tweede plenaire vergadering werd een datum vastgesteld.

De uitvoeringsfase

Vol verwachting traden we de eerste schooldag met de nieuwe afspraken tegemoet. Helaas, dezelfde personeelsleden waren ook nu te laat om met elkaar koffie te drinken. De kinderen werden allemaal geholpen -waar nodig- met de jas uitdoen. Rolstoelen en fietsen kregen inderdaad meer plaats op het plein door een veranderde speeltijd- en speelplaatsverdeling.

De afgesproken proefperiode van acht weken bleek echter veel te lang. Op grond van de eerste ervaringen wilde men een aantal zaken veranderd zien. Dat hebben we gedaan, nog voor dat de termijn van acht weken verstreken was. Mede daardoor konden we de evaluatie wat uitstellen tot vijf maanden na de invoering van de nieuwe regels.

De evaluatiefase

Na vijf maanden bleek de evaluatie eigenlijk al geschied. Door tussentijdse wijzigingen was de situatie in een natuurlijk evenwicht gegroeid en kon ieder zich vinden in de gang van zaken op dat moment.

Hier houdt het innovatiemodel van de pgCN eigenlijk op. Wij hebben er echter een fase aangeknoopt: de voortgangsfase.

De voortgangsfase

Het openbaar onderwijs in Den Haag wordt behalve door het Haagse Centrum voor Onderwijsbegeleiding ook begeleid door de afdeling Onderwijs van de gemeente. Vooral bij de schoolwerkplanontwikkeling is de afdeling Onderwijs actief (zie ook Arend Klinkhamer in het Katern Beleid in dit Ideeënboek). De scholen zijn verplicht een veranderingsplan en een schrijfplan in te dienen bij de gemeente. Nu de veranderingen waren doorgevoerd, waren we aan het schrijven toe.

Daarin leggen we de kracht van de voortgang vast. Hieraan ligt het voortdurend willen innoveren ten grondslag. Voor de toekomst leggen we afspraken vast rond vragen als: Aan welk aspect dienen we nog extra aandacht te besteden? Wanneer evalueren we weer? En in het bredere totaalverband? Heeft dit topic prioriteit? Dwarsverbanden? enz.

3. Terugblik op 4 jaar schoolwerkplanontwikkeling

Zoals het proces hiervoor is beschreven, is het in werkelijkheid niet precies gegaan. Voor de leesbaarheid heb ik wat plooien glad gestreken. Toch wil ik niet onvermeld laten, dat we heel wat moeilijkheden hebben moeten overwinnen. Ik noem de belangrijkste:

1. Het met elkaar praten op een plezierige manier, waarbij ieder zijn/haar gevoelens kon uiten, zonder dat het tot conflicten leidde. In een groot team met veel verschillende mensen en disciplines geen eenvoudige opgave, zeker niet als het resultaat van dat praten met elkaar een schoolwerkplan moet zijn, dat de leidraad voor het dagelijkse werk bevat.

Wim Strelitzky bood mede een oplossing in de vorm van een Gordon-cursus Effektief Onderwijzen waarin gespreksvaardigheden, probleemoplossen en hulpverlening aan de orde kwamen. Deze cursus heeft het fundament gelegd voor de verdere veranderingen op onze school: zonder goed met elkaar te kunnen praten komt er van onderwijsveranderingen niets terecht.

2. De werkgroepen zetten in het begin hun bevindingen op papier en gaven dat aan de overige teamleden ter bestudering. Op een plenaire vergadering werd dat stuk dan besproken. Die werkwijze is niet goed bevallen. De stukken werden over de kling gejaagd en het team kreeg een hekel aan plenaire vergaderingen.

Nu doen we het anders. De werkgroepen schrijven wel maar bespreken elkaars stukken eerst in de werkgroepen. Het grote voordeel daarvan is dat alle betrokkenen aan het woord komen. In een plenaire vergadering zijn het vaak dezelfde die het woord voeren. De werkgroepbesprekingen krijgen zo ook meer het karakter van een werkbijeenkomst. Voor veel personeelsleden geeft dat meer bevrediging dan het aanhoren van andermans betogen tijdens plenaire vergaderingen. De schoolwerkplangroepen werken drie keer per maand. De vierde week is er een schoolvergadering.

3. Wat de organisatie betreft hebben we een onderscheid gemaakt in:

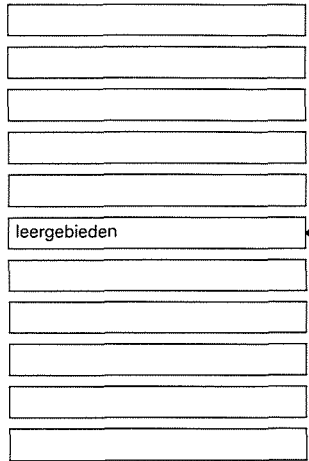
1. *Werkgroepen*: praten, studeren, schrijven van conceptstukken.

2. *Begeleidingsgroep*: begeleidt en coördineert, eindredactie swp.

3. *Plenaire bijeenkomsten*: vaststellen van de conceptstukken.

4. *Kantlijngroepen*: elke schoolwerkplangroep heeft een of twee mensen in de "kantlijn", die bepaalde, overstijgende zaken doorgeven aan de begeleidingsgroep. Bijvoorbeeld "de omgang met kinderen" bij wiskunde komt niet meer uitgebreid bij het swp-deel rekenen/wiskunde aan de orde, maar wordt aan de begeleidingsgroep doorgegeven. Deze verzamelt dergelijke opmerkingen van algemene aard en schrijft op grond daarvan de algemene delen.

4. Zonder inhoudsopgave voor een schoolwerkplan en een analysemodel voor de vakinhoudelijke discussies, kom je geen stap verder. De afdeling Onderwijs zette ons op het spoor van de Stichting voor de Leerplanontwikkeling, die een gedetailleerde inhoudsopgave heeft ontwikkeld. Daarvoor gebruikten we de veel globalere indeling van inspecteur Hofstra, die mij, toen ik zelf aan het schoolwerkplan schreef, wel goed beviel maar voor de werkgroepen te weinig houvast bood. Het team koos voor de SLO-structuur. Bij de vakinhoudelijke discussie namen we bijvoorbeeld voor rekenen de indeling van het HCO over - zie afbeelding I en het model Didactische Analyse van Van Gelder c.s. (zie afbeelding II).



- moedertaal
- rekenen
- engels
- techniek
- enz. enz.

Speciale onderwerpen

- metriekstelsel
- wegen
- geldrekenen
- tijd
- kalender
- romeinse cijfers
- gemiddelden
- inkoop, verkoop, winst en verlies
- rente berekenen
- verhoudingen

Schematisch rekenen

- optellen en aftrekken tot 10
- tellen tot 20
- rekenen tot 20
- rekenen tot 100
- rekenen boven de 100
- breuken (gewoon)
- tiendelige breuken
- procentberekeningen
- redactiesommen

Aanvankelijk rekenen

- splitsten tot 10 m.b.v. materiaal
- optellen tot 10 m.b.v. materiaal
- afrekken onder de 10 met mat.
- tellen van hoeveelheden tot 20
- inzicht in het getsysteem tot 20
- optellen en aftrekken tot 20 met materiaal

Voorbereidend rekenen

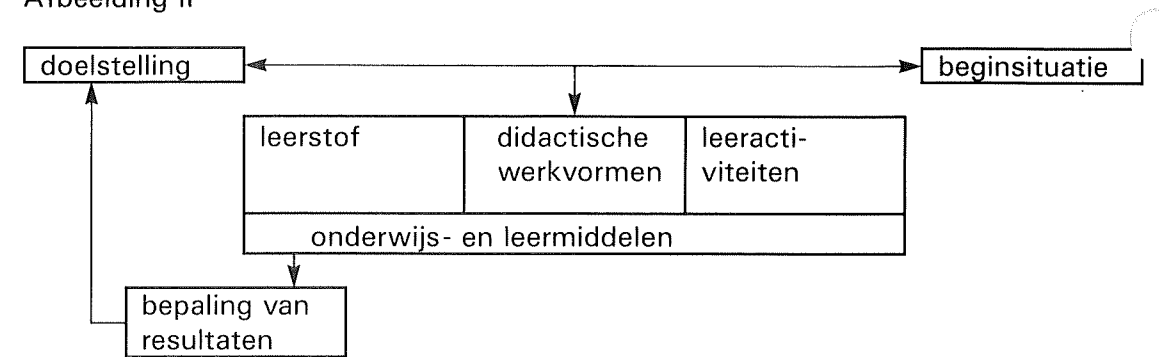
- tellen tot 10
- kernbegrippen
- kennis van cijfers en symbolen

enkele voorbeelden van onderwerpen

- vooruit tellen van 1-20
- terug tellen van 20-1
- door- en terug tellen vanuit wisselend vertrekpunt
- splitsten van getallen onder de 20
- getalnotatie tot 20
- optellen tot 20
- afrekken tot 20
- getal dictee tot 100
- optellen tot 100
- afrekken tot 100
- splitsten van getallen tot 100
- tafels
- eenvoudige delingen
- tellen en getalnotatie
- getal dictee
- getallen lezen
- optellen en aftrekken
- optellen en aftrekken onder elkaar
- vermenigvuldigen
- delen
- vermenigvuldigen onder elkaar
- staartdelingen
- vouwen, knippen en tekenen van breuken
- lezen en notatie van breuken
- gelijknamig maken van breuken
- optellen en aftrekken van breuken
- vermenigvuldigen met een breuk
- vermenigvuldigen van breuken
- delen met een breuk
- delen van breuken
- lezen en noteren van tiendelige breuken
- optellen van tiendelige breuken
- afrekken van tiendelige breuken
- vermenigvuldigen van tiendelige breuken
- delen met tiendelige breuken
- tiendelige breuken en gewone breuken
- eenvoudige redactiesommen
- moelijke redactiesommen

Atbeelding 1

Afbeelding II



5. In het begin zat er weinig structuur en progressie in onze werkzaamheden. De invoering van het pgCN-model bracht daar verandering in. Het werken met dat model is uitstekend bevallen. Een positief neveneffect was bijvoorbeeld dat we vonden, dat we aan nascholing moesten gaan doen bij rekenen. Daar wisten we veel te weinig van. We gingen de videobanden van Jos Borghouts-van Erp zien en lazen haar boekje: Rekenproblemen opsporen en oplossen. Terugblikkend vind ik het frappante, dat we zelf op de consequentie van de nascholing stuitten. De nascholing werd ons niet opgedrongen maar sproot uit onze werkwijze met het pgCN-model voort.

Jan van Overveld is schoolleider van de Haagse Mytylschool, Van Vredenburgweg 977, 2285 SC Rijswijk.

De SLO heeft in opdracht van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen vier schoolwerkplanvoorbeelden voor het Speciaal Onderwijs in samenwerking met scholen vervaardigd. Ze zijn in de ISO-reeks verschenen.

ISO nr. 9 Het schoolwerkplan van de Reestoeverschool te Meppel: een mlk-school met verbrede toelating.

ISO nr. 42 Het schoolwerkplan van de school voor praktische vorming te Haarlem: een vso mlk-school.

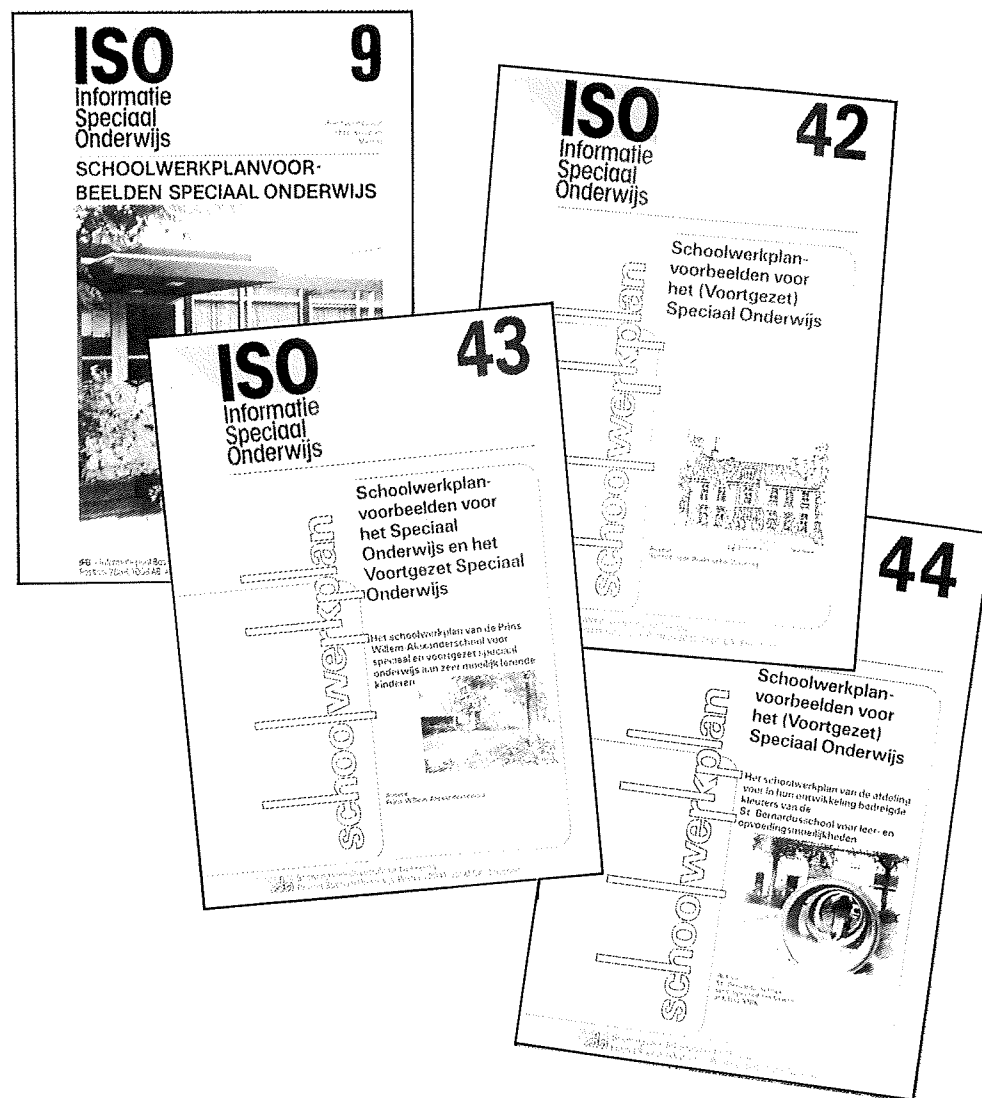
ISO nr. 43 Het schoolwerkplan van de Prins Willem-Alexanderschool te Veldhoven: een school voor zmlk en vso zmlk.

ISO nr. 44 Het schoolwerkplan van de afdeling iobk van de St. Bernardusschool te Deventer: een afdeling voor in hun ontwikkeling bedreigde kleuters.

Frans Weeber, onderwijsjournalist, ging op bezoek bij deze vier scholen en vroeg aan de mensen welke plaats het schoolwerkplan inneemt in hun dagelijks werk op de school.

In de volgende vier artikelen krijgt u een indruk van de verschillende betekenis die het schoolwerkplan voor deze scholen heeft.

Wellicht kan er voor uw school een inspirerende werking uitgaan van deze vier scholen en hun schoolwerkplan.



Het schoolwerkplan als een levend instrument

Al bijna zeven jaar ervaring

Frans Weeber, onderwijsjournalist te Amsterdam

Soms roept de naam van een school nieuwsgierigheid op: De Reestoeverschool in Meppel. De verklaring van de naam is simpel. Het gaat hier niet om een vergeten pedagoog, maar om een mlk-school aan de oever van het riviertje de Reest. Het schoolwerkplanvoorbeeld waarover we praten is volgens directeur Hans Zegeling alweer sterk verouderd. Het is een neerslag van de stand van zaken in 1983. Sinds die tijd heeft men op de school niet stilgezeten.

Wat is verbrede toelating eigenlijk?

De Reestoeverschool is een school voor moeilijk lerende kinderen. Van 1980 tot en met 1983 deed de school mee aan een project "verbrede toelating". Wat betekent dat? Ging de school nu ook zmlk- en lomkinderen toelaten?

Volgens het schoolwerkplan worden kinderen toegelaten als ze minimale onderwijsresultaten kunnen behalen.

Hans Zegeling: "Toen we ermee begonnen was de vrees, van met name de ouders, veel meer dat we de eisen zouden gaan opschroeven. Dat we steeds meer in de richting zouden gaan van een lom-school en dat de moeilijk lerende kinderen daardoor in de verdrukking zouden komen. Het hele probleem is trouwens voor onze school theorie. Wij denken absoluut niet in dit soort categorieën. Het is helemaal niet de vraag of je als mlk-school een lom-kind kan toelaten. Het gaat steeds om een individueel kind en de vraag is of je kunt inspelen op de specifieke hulpvraag van dat ene kind.

Dat is bij iedere aanmelding de centrale vraag: "Hebben wij de mogelijkheden om dit kind te helpen?"

Soms moet je nee zeggen

Het team van de Reestoeverschool heeft een goede relatie met het basis- en speciaal onderwijs in de regio. Als er twijfelgevallen zijn is er overleg genoeg om eens een collega te raadplegen.

Zo'n twijfelgeval was een kind met spina bifida. Het kind kwam in eerste instantie in aanmerking voor plaatsing elders. Toch heeft het team zich afgevraagd wat zij voor het kind konden doen. Er was niet alleen sprake van een cognitieve achterstand, maar het kind was ook onderzijdig verlamd.

Hans Zegeling: "We hebben leren catheteriseren, een toiletruimte aangepast en alles gedaan aan het scheppen van een hygiënische omgeving. Met succes hebben we dat kind een aantal jaren kunnen helpen. Zo gaat het echter niet altijd. We kregen eens een moeilijk opvoedbaar kind aangemeld.

Er was thuis een heleboel aan de hand. Het kind had bovendien, verstandelijk gezien, heel wat in huis. De begeleiding zou in belangrijke mate in de sfeer van het maatschappelijk werk liggen. Dat konden wij niet bieden. In ieder geval niet met een dergelijke intensiteit als voor dat gezin nodig was. We hebben het kind af moeten wijzen."

Verbreiding is een kwestie van goede samenwerking

Op de Reestoeverschool hecht men grote waarde aan een goed contact met het reguliere basisonderwijs. Gezamenlijk kun je kijken wat het beste is voor een kind. De mensen in de basisschool moeten weten wat er in een school voor speciaal onderwijs gebeurt. Pas dan kun je op een effectieve manier verwijzen.

Het informeren van de basisscholen heeft men van het begin af aan gedaan. Bij de start van het project werden alle basisscholen uitgenodigd. Het gesprek kwam al snel op het onderwerp "zorgverbreiding". Dat resulteerde in het geven van een aantal cursussen door de Reestoeverschool aan mensen uit het basisonderwijs. Die cursussen zijn inmiddels overgenomen door het Seminarium voor Orthopedagogiek en de PABO te Meppel. Het probleem dat door de zorgverbreiding kinderen te lang op de basisschool blijven, speelt in Meppel niet of nauwelijks.

Hans: "Als je op voet van gelijkheid met elkaar praat, heb je niet zo snel last van dat soort problemen. Zorgverbreiding is inderdaad een taak van het basisonderwijs en misschien kan het speciaal onderwijs daarbij een ondersteunende rol spelen. Ik geloof dat een plaatsing op een school voor speciaal onderwijs niet het eerste middel is waar je naar moet grijpen."

Kwaliteit van werken door schoolwerkplanontwikkeling

Het zijn onder andere de ervaringen met "verbrede toelating" die neergelegd zijn in het schoolwerkplan van de Reestoeverschool. Voor dit schoolteam is het in eerste instantie het proces en niet het resultaat van deze ontwikkeling dat telt.

Hans Zegeling: "De kwaliteit van werken is van essentieel belang voor het speciaal onderwijs. Dat vraagt om een sterk team. Alles wat er in ons schoolwerkplan beschreven staat, wordt door iedereen hier gedragen. Je leest niet wat we zouden willen, maar hoe het in de dagelijkse praktijk functioneert. Als je dat wilt, moet je de tijd nemen voor de ontwikkelingen. Centraal in onze organisatie is de positie van de leerkracht. Deze is in eerste instantie de verantwoordelijke voor de kinderen in zijn klas. Een voorbeeld van die ontwikkeling is de manier waarop we omgaan met huisbezoeken. Vroeger deed iedereen huisbezoeken als hem dat wenselijk leek. De maatschappelijk werker kon op huisbezoek gaan zonder dat de klasseleerkracht daarvan af wist. Nu is dat anders. De klasseleerkracht is van een dergelijk bezoek op de hoogte en krijgt er ook verslag van.

Dit past in de wijze waarop we de contacten met de ouders hebben georganiseerd. De hele discussie en besluitvorming daarover heeft een half jaar geduurd. En in de praktijk werkt het. Ik merk dat aan het simpele feit, dat ik steeds minder telefoontjes krijg. De ouders nemen steeds meer eerst contact op met de leerkracht."

Geen eilandenwerk

Met name in het speciaal onderwijs is de kans groot dat iedere leerkracht zijn eigen eilandje heeft. Dat gevaar lijkt er ook te zijn als je meer verantwoordelijkheid legt bij de groepsleerkrachten. Op de Reestoeverschool heeft men daarom veel zorg besteed aan de interne communicatie. In de eerste plaats is het samen werken aan het schoolwerkplan een goed middel om het gesprek over het werk in de verschillende groepen op gang te brengen. De volgende stap is het up-to-date houden van het schoolwerkplan. Tenslotte heeft men gezocht naar een effectieve manier van interne leerlingrapportage. Wanneer een leerling naar een andere leerkracht gaat, is er een gesprek tussen beide leerkrachten, het werk en de vorderingschema's gaan mee en sinds kort houden de leerkrachten een journaal bij.

De bedoeling daarvan is de meest opvallende zaken maandelijks op kernachtige wijze te noteren. Ook op de Reestoeverschool is het zoeken naar een vorm van registratie die hanteerbaar blijft, maar bovendien alles vermeldt wat de moeite waard is.

Iedere oplossing roept nieuwe vragen op

Door intensief met schoolwerkplanontwikkeling bezig te zijn, ontstaat er een goed overzicht van de knelpunten in de school. Het lijkt erop dat er steeds meer problemen bijkomen. In feite waren die problemen er al, maar je onderkent ze eerder en duidelijker. De formulering van de streef- en knelpunten is er niet voor niets. In hoofdstuk 10 geeft het team een resumé van deze punten. Zo'n overzicht is een uitstekende hulp om te bepalen waaraan je in de voor je liggende periode wilt werken. Vanzelfsprekend moet je keuze maken, want je kunt niet alles tegelijk aanpakken. Zo heeft de school gekozen de groepen zo homogeen mogelijk samen te stellen. De criteria zijn daarbij leeftijd en niveau. Daardoor zijn de leerlingen in staat goede en langdurige relaties binnen een groep op te bouwen. Uiteraard is er door een homogene groep een grote behoefte aan differentiatie. Dat werd lange tijd gezocht in het werken met niveaugroepen. Kinderen waren echter steeds vaker de groep uit. Dat werd als een duidelijk knelpunt ervaren. De verdere uitbouw van de niveaugroepen werd een halt toegeroepen. De laatste jaren zoekt het team van de Reestoeverschool meer en meer naar vormen van individualisatie en differentiatie binnen klasverband.

Het schoolwerkplan als levend instrument

Een schoolwerkplan schrijven? Je begint met al het ruwe materiaal te ordenen. Het zijn notulen van vergaderingen, discussiestukken, verslagen van werkgroepen, enzovoort. Dan ontstaat er langzaam maar zeker een beeld van de bestaande situatie. Daar praat je over en je formuleert hoe je het hebben wilt. Uiteindelijk komt er iets op papier en als eindresultaat ligt er het schoolwerkplan. Maar dan? Je hebt in ieder geval voldaan aan je wettelijke verplichtingen.

Hans Zegeling: "Dan komt het belangrijkste. Het schoolwerkplan moet als het ware terug de school in. Het moet een naslagwerk zijn waar iedereen dagelijks op terug kan vallen. We hebben daarom het schoolwerkplan omgebouwd tot een losbladige Schoolgids. Alles wat door besluitvorming wijzigt wordt er onmiddellijk in veranderd. Het ligt op het bureau van de collega's en gaat mee naar de vergaderingen."

De vier kleuren van de Schoolgids

Er zijn vier hoofdstukken die ieder een eigen kleur hebben. Roze gaat altijd over leerlingen. Dit onderdeel omvat de indeling van de stamgroepen, de leesgroepen, de groeps- en individuele handelingsplannen.

Groen heeft betrekking op het pedagogisch-didactisch handelen. Alle vak- en vormingsgebieden zijn erin omschreven volgens een vaste ordening: onderdelen, methoden, hulpmiddelen, opslag, werkwijze, testen, notatie, bijzonderheden en knel- en streepunten.

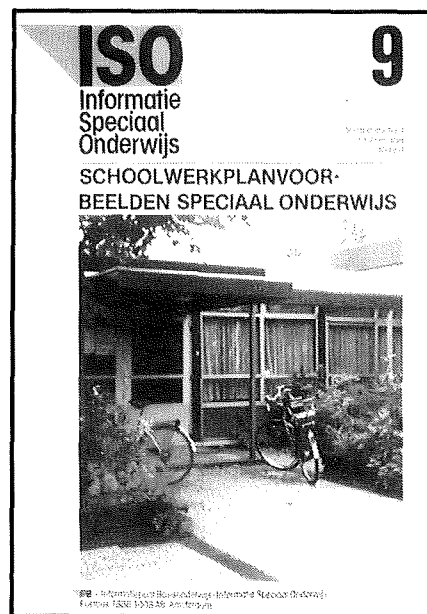
In het gele gedeelte staan de school-organisatorische zaken beschreven.

Daarin vinden we roosters voor de vergaderingen, het overblijven, de weeksluitingen en lijsten met namen, adressen en telefoonnummers.

Tenslotte is het jaarlijkse activiteitenplan afgedrukt op wit papier. Daarin de gebruikelijke zaken als lesroosters, vakantieregeling, arbeidsduurverkortung, enzovoort.

Het team van de school is duidelijk tevreden met deze opzet. In ieder geval blijkt, dat een schoolwerkplan meer kan zijn dan een wettelijk verplicht nummer.

Dit schoolwerkplan is te bestellen bij de SLO,
Bestelnummer: N 109.4383



School voor praktische vorming

Strandzeilen en het inrichten van een bistro

Frans Weeber, onderwijsjournalist te Amsterdam

De School voor Praktische Vorming in Haarlem is een school voor voortgezet onderwijs voor moeilijk lerende kinderen: wellicht één van de moeilijkste groepen leerlingen. Jongens en meisjes voor wie leren uit een boek een gruwel is. Hun schoolloopbaan wordt gemarkeerd door een opeenstapeling van mislukkingen en frustaties.

In de afgelopen negen jaar heeft het team van de "School voor Praktische Vorming" een leeraanbod gecreëerd dat misschien het best te omschrijven is met de kreet "handen uit de mouwen". Leren door doen; een formule die aanslaat, want van demotivatie bij de leerlingen is niets te merken en het schoolverzuim is bijna nihil.

Gebruik maken van de hobby's van docenten

Eén van de meest opvallende zaken is het toch wat ongewone sportaanbod op deze school. Naast de gebruikelijke vormen van sport en spel kunnen de leerlingen bijvoorbeeld paardrijden, kanoën en strandzeilen. Waarom juist deze sporten?

Directeur Wim Bitter zegt daarover: "Veel van wat we hier doen, komt voort uit hobby's van docenten. Natuurlijk moeten dat wel zaken zijn die passen bij onze manier van werken. Kijk als je dol bent op wandelen, klassieke muziek en lezen is dat prima, maar met deze kinderen begin je er weinig mee. Binnen het raamwerk van onze opvattingen is in principe alles mogelijk. Wel hebben we een heel duidelijke voorwaarde: Als we eenmaal iets invoeren, mag het niet afhankelijk zijn van die ene docent. Daarom leggen we ook al jaren alles wat we doen vast in een schoolwerkplan. Iedere docent is daarbij verantwoordelijk voor zijn vakgebied.

Bij nieuwe collega's heeft het schoolwerkplan een duidelijke functie. Bij het aanstellen van nieuwe mensen is het van belang, dat er bestaande leeractiviteiten gecontinueerd kunnen worden."



Een school waar alles met elkaar te maken heeft

Er is veel gedaan om de verschillende onderdelen van het leeraanbod op elkaar af te stemmen. Op die manier ervaren de leerlingen de activiteiten als zinvol. Bij textiele werkvormen maken ze hun eigen sportkleding. Het bouwen van kano's is een onderdeel van de algemene technieken. Maar het heeft ook een heel praktisch en materieel effect. Want waar komt al het geld vandaan? Een deel daarvan verdient de school zelf. Een voorbeeld: Dierenverzorging is een onderdeel van de Algemene Technieken. Er worden varkens, schapen en konijnen gehouden. De stal hebben de leerlingen zelf gebouwd. De varkens zijn voor de consumptie. Regelmatig gaat er één naar het slachthuis. Het vlees wordt ingevroren en gebruikt bij de lessen huishoudkunde.

Wim Bitter: "Als je al dat vlees zou moeten betalen, kun je het bereiden van maaltijden wel vergeten. Sommigen vinden het hard en wreed. Maar de leerlingen zijn er heel nuchter onder. Het is gewoon de realiteit waarmee ze dagelijks geconfronteerd worden. Tenslotte hebben we bijna allemaal thuis ons stukje vlees op het bord. Je moet deze kinderen zeker niet in een overbeschermd omgeving plaatsen.

We hebben wel geleerd om de dieren geen naam te geven, want als Klaartje dan geslacht moet worden, is het plotseling het liefste varken, dat er op vier poten rond loopt."

Dieren moeten gevoed worden. Dat kost geld. Ook daarvoor werd een oplossing gevonden. De School voor Praktische Vorming heeft haar eigen schillenwijk. Alle leerlingen gaan een paar keer per week met de ponywagens de schillen ophalen. De wagen hebben de leerlingen zelf gebouwd.

Wim Bitter vertelt, dat bij het loskrijgen van een vergunning en een bescheiden extra krediet het schoolwerkplan een belangrijke rol kan spelen. "Als je als school bij de gemeente gaat praten over een schillenwijk kijken ze je in eerste instantie aan of ze het in Keulen horen donderen. Met ons schoolwerkplan konden we laten zien wat we hier doen. Daardoor was het niet moeilijk om aan te tonen, dat die schillenwijk uitstekend past bij onze manier van werken."

Voor wat hoort wat

Paardrijden? Onbetaalbaar. Niet voor de leerlingen van deze school. Er zijn goede contacten met een manege in de buurt. Leerlingen van de school lopen er stage. En toen er een aantal extra stallen gebouwd moest worden, nam de school de zorg daarvoor op zich. Natuurlijk staat daar wat tegenover. Het paardrijden kost voor de leerlingen aanzienlijk minder.

Ook bij het onderhoud van de school worden de leerlingen betrokken. Onder leiding van iemand van openbare werken verrichten ze regelmatig onderhouds- en herstelwerkzaamheden. En natuurlijk staat daar voor de school ook weer wat tegenover. Tenslotte bespaart de gemeente op die manier aardig wat manuren.

Theorie in relatie tot de praktijk

De animo om uit boeken te leren of te lezen is bij deze jongens en meisjes vrijwel nihil. Voor de school is het een duidelijk knelpunt dat er zo weinig geschikt materiaal op de markt is.

Wim Bitter: "Het moet allemaal zo praktisch mogelijk zijn voor deze kinderen. Dat heeft consequenties voor je programma. Waar mogelijk laten we

theorie aansluiten bij wat ze met hun handen doen. Bij rekenen leren ze bijvoorbeeld hoe ze met allerlei meetgereedschappen moeten omgaan. Leren lengte, breedte, hoogte, omtrek, oppervlakte bepalen en schatten. Bij Nederlandse taal leren ze bijvoorbeeld boodschappenlijstjes samenstellen, brieven schrijven en formulieren invullen."

Algemene Technieken

Algemene technieken is een betrekkelijk nieuw vak. Veel scholen hebben zich in de afgelopen jaren gebogen over de vulling ervan. De vraag rijst: "Wat hoort er nu wel bij en wat niet? In de eerste plaats is het niet de bedoeling een bepaald vak te leren. Het gaat erom motorische vaardigheden te oefenen en het probleemoplossend denken te ontwikkelen. Op de School voor Praktische Vorming heeft het vak ook een duidelijk produktiegericht karakter. Het bereidt leerlingen in zijn algemeenheid voor op hun plaats in het arbeidsproces. De leerlingen krijgen besef van arbeidstempo, leren een opdracht af te maken en veilig met materialen en gereedschappen om te gaan. Het vak Algemene Technieken biedt de docenten bovendien de gelegenheid door middel van observatie na te gaan naar welk soort werk de belangstelling van de leerlingen uitgaat."

School, stage en dan een baan

Uiteindelijk is het de bedoeling dat alle leerlingen een baan vinden. Ze worden daar door middel van stages op voorbereid. In het derde jaar staat de stage in het teken van de oriëntatie. De leerlingen bezoeken één dag in de week verschillende stageplaatsen en gaan naar bedrijven en instellingen op excursie.

In het laatste jaar lopen de leerlingen een zogenaamd lange stage. Deze stage is met name bedoeld om een vloeiende overgang van school naar bedrijfs-/werkplaats te bewerkstelligen. De keuze van stagebedrijf hangt af van de mogelijkheden en de belangstelling van de individuele leerling. Het vinden van stageplaatsen is door een intensief contact vanuit de school met het arbeidsbureau en bedrijven en instellingen in de regio geen probleem. De meeste leerlingen vinden daarna een plaats in het arbeidsproces.

Stichting "Werkprojecten voor arbeidstraining"

Natuurlijk zijn er leerlingen die aan het einde van hun schoolloopbaan nog niet de geschiktheid hebben om aan het arbeidsproces deel te nemen. De school heeft voor deze leerlingen een speciale stichting in het leven geroepen. In het bestuur participeren vertegenwoordigers uit het Haarlemse bedrijfsleven en de gemeentelijke inspecteur van onderwijs. De Kamer van Koophandel, het Gewestelijk Arbeidsbureau en enkele leerkrachten van de School voor Praktische Vorming adviseren bij het aannemen van werk. Via de Stichting kunnen leerlingen aan een verlengde stage deelnemen. Werk is er genoeg. Zo staan er bij verschillende Haarlemse scholen klim- en klauterobjecten, gebouwd door deze leerlingen. Zo'n verlengde stage mag ten hoogste twee jaar duren, maar in de praktijk komt het nooit zover. Het in het schoolwerkplan geformuleerde knelpunt geeft eigenlijk aan dat deze opzet een succes is:

"Een knelpunt is dat er vaak te veel aanbod is van werk, terwijl de stagiaires soms al binnen een jaar een baantje hebben. Het werk komt dan niet tijdig af."

Een schoolwerkplan met een duidelijke functie

Voor directeur Wim Bitter en zijn collega's heeft het schoolwerkplan een duidelijke functie:

"Wanneer je met elkaar je school gaat beschrijven, denk je bewust na over wat je wilt. Je ontdekt waar hiaten zitten en in welke richting je het onderwijs op je school verder wilt ontwikkelen. Wanneer je het niet zou doen, kunnen nieuwe en goede initiatieven op een gegeven moment weer vervagen. Ik heb je al verteld, dat een persoonlijke hobby van iemand best kan leiden tot een stukje uitbouw van ons leeraanbod, maar vervolgens moet het wel iets van het gehele team zijn.

De verschillende docenten leveren de basisteksten. Die worden dan in het team besproken. Je kijkt heel bewust waar de problemen zitten en welke oplossingen je zou kunnen kiezen.

Zo hebben we als onderdeel van huishoudkunde 'koken en serveren'. Maar wat doe je met al die hapjes en maaltijden? Door de leerlingen zelf op laten eten, ligt voor de hand. Maar daar kun je meer van maken. Daarom gaan we binnenkort aan de slag met het inrichten van een bistro."

Niet alleen intern, maar ook naar buiten toe heeft het schoolwerkplan een duidelijke functie. Ouders, schoolbestuur, inspectie, stagiaires, maar ook een willekeurige bezoeker kunnen bij het lezen ervan een vrij aardig beeld van de school krijgen. Een schoolwerkplan schrijven: het kost tijd, maar het is wel de moeite waard.

Dit schoolwerkplan is te bestellen bij de SLO
bestelnummer: C 109.4773



Geestelijk gehandicapten accepteren zoals ze zijn

Frans Weeber, onderwijsjournalist te Amsterdam

De Prins Willem-Alexanderschool in Veldhoven is een school voor zeer moeilijk lerende kinderen. Voor hen is dit de enig mogelijke vorm van onderwijs en het is dus ook tevens altijd einddoel. De school is gehuisvest in een schijnbaar hypermodern gebouw. Hoe oud; twee, drie jaar? Directeur Paul Mous helpt bezoekers al snel uit de droom. Hij, zijn collega's en de kinderen maken al zeventien jaar van dit gebouw gebruik. Dat wekt toch enige verbazing. Hoe houd je een gebouw zo aantrekkelijk?

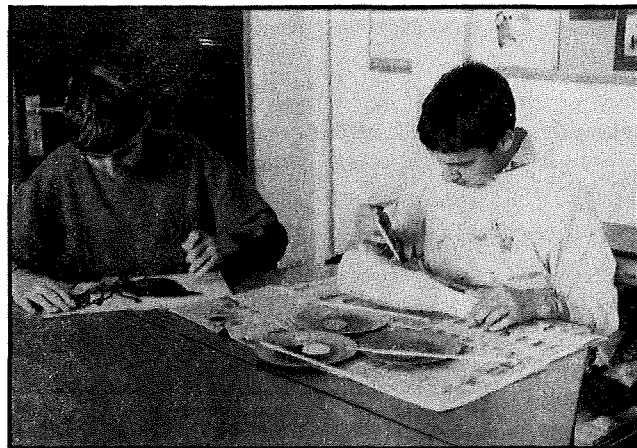
Hans van Deursen (adjunct-directeur): "Het is net als met je schoolwerkplan. Je moet het zo nu en dan bijstellen."

Het interieur ademt een knusse en gezellige sfeer. Overal hangen en staan planten. Volgens de leerkrachten is de zorg voor het gebouw een belangrijk onderdeel van het pedagogisch klimaat dat ze in de school willen creëren. Voor deze kinderen is de school een zeer belangrijk deel van hun wereld.

Paul Mous: "Hoe gering hun mogelijkheden in aanleg ook zijn, we gaan er vanuit dat alle leerlingen iets kunnen leren. Daarvoor moet je een omgeving scheppen waarin ze zich thuis voelen."

Een schoolwerkplan biedt dagelijks houvast

Binnen een zmlk-school is een schoolwerkplan onmisbaar. Methoden bestaan er voor deze kinderen niet. De verschillen tussen leerlingen zijn trouwens dermate groot, dat het met een groep volgen van een methode onmogelijk is. Veel kinderen ontwikkelen zich op een disharmonische wijze. Een methode gaat er vanuit, dat het leergedrag voorspelbaar is en dat is bij deze kinderen vaak niet het geval. Toch is het nodig om houvast te hebben bij het dagelijks werk. Een goed schoolwerkplan is daarbij onmisbaar. De school werkt op grond van individuele handelingsplannen. Wel zitten de leerlingen zoveel mogelijk op basis van gelijke leeftijd en niveau



bij elkaar. Om aan de individuele leermogelijkheden en -behoeften tegemoet te komen wordt er binnen en buiten klasseverband gedifferentieerd. Een voorbeeld daarvan is het verkeersonderwijs. Veel kinderen kunnen als voetganger aan het verkeer deelnemen. Er zijn ook jongens en meisjes, die van de fiets gebruik maken. Het oefenen daarvan moet met deze leerlingen buiten klasseverband gebeuren. Dat vraagt om een duidelijke organisatiestructuur. Door die vast te leggen in het schoolwerkplan kan een school ook met een complexe organisatie soepel functioneren.

Terugkijken om een stap vooruit te doen

Het team van de Prins Willem-Alexanderschool heeft duidelijk ervaren hoe door het werken aan een schoolwerkplan het vernieuwingsproces op school meer en meer een duidelijke richting krijgt. Vooral als het gehele team bij de ontwikkeling ervan betrokken is. Rond een bepaald onderdeel wordt een werkgroep geformeerd. Wie een specifieke deskundigheid heeft op een bepaald terrein zit vanzelfsprekend in de werkgroep. Maar ook de mensen die belangstelling hebben, kunnen deelnemen. De werkgroep levert de basistekst. Die teksten worden in het hele team besproken en als er consensus is bereikt over de inhoud wordt het definitief op schrift gesteld. Paul Mous: "Bij "Bevordering van gezond gedrag" heeft die procedure een heel duidelijk gevolg gehad. We ontdekten, dat we eigenlijk veel te weinig wisten om dit nieuwe vak op een goede manier vorm en inhoud te geven. We hebben toen bij de Katholieke Leergangen aangeklopt. Nu volgen we met zijn allen een cursus."

Ouderparticipatie volgens een duidelijk model

Om tot een goede interne organisatie te komen, heeft de school één van de ouders ingeschakeld. Deze werkte als organisatiedeskundige in het bedrijfsleven. Uit dat contact kwam een model voor ouderparticipatie voort. De Prins Willem-Alexanderschool onderscheidt daarin vier fasen:

1. informatie krijgen
2. meedoen
3. meedenken
4. meebeslissen.

Voor de school is een intensief contact met de ouders van zeer groot belang. Meer dan in het reguliere onderwijs participeert de school in de totale opvoeding van de kinderen. Vaak wordt vergeten, dat ouderparticipatie moet beginnen met het geven van informatie. Het schoolwerkplan speelt daarin een rol en moet daarom makkelijk leesbaar zijn. Zeker geen verzameling van vakjargon.

In een goede sfeer willen de leerlingen alles wel leren

Uit het schoolwerkplan: "De ISOVSO vraagt geen beschrijving in het schoolwerkplan van afspraken die er gemaakt zijn over de omgang met kinderen en met elkaar als teamleden. Ons lijkt dit echter van minstens zo groot belang als de beschrijving van de vak- en vormingsgebieden. Het pedagogisch klimaat is immers de basis van alle ontwikkeling; als de sfeer op school niet prettig is, heeft dat vaak gevolgen voor de ontwikkeling van de kinderen." Vanuit dit inzicht wordt in de teamvergaderingen regelmatig over de

omgangsvormen met de leerlingen gesproken. Hoe ga je bijvoorbeeld om met problemen die leerlingen buiten de school ondervinden? Soms ontstaan er relaties tussen de oudere jongens en meisjes.

Hans van Deursen: "Eén van onze uitgangspunten is dat we vinden, dat leerlingen recht hebben op hun gevoelens. Dat kunnen ook uitingen van seksueel gedrag zijn."

Ook de verdeling van leerkrachten over de verschillende groepen is een onderdeel van het pedagogisch klimaat. De Prins Willem-Alexanderschool heeft bij vacatures een overaanbod aan vrouwen. Identificatie met volwassenen, zowel mannen als vrouwen, is een belangrijk element in de ontwikkeling van de kinderen.

Paul Mous: "Je mag het nooit in een advertentie zetten, maar soms heeft, gezien de samenstelling van het team, een man de voorkeur boven een vrouw. Als je in een team werkt met negen vrouwen en twee mannen, ben je volgens mij verkeerd bezig."

Begin jij in de bus een gesprek met een geestelijk gehandicapte?

Wat wil je uiteindelijk met geestelijk gehandicapten? Ze gelukkig laten zijn in een beschermde omgeving? Of probeer je ze zoveel mogelijk aan te passen, zodat ze deel kunnen nemen aan het normale maatschappelijk leven.

De Prins Willem-Alexanderschool doet veel aan integratie, maar het team erkent ook de beperkingen. De school heeft haar eigen kinderboerderij die ook open staat voor volwassenen en kinderen van buiten de school. Er komen veel bezoekers. Op school is een leerlingorkest. Regelmatig worden er buiten de school uitvoeringen gegeven. De leerlingen gaan boodschappen doen in het winkelcentrum en de oudere leerlingen zwemmen tijdens de gewone recreatie-uren.

Toch is er volgens het team pas een mogelijkheid tot integratie als je "normale" mensen leert communiceren met geestelijk gehandicapten. Dat gebeurt met de winkeliers in het winkelcentrum bijvoorbeeld. In die situaties loopt dat allemaal best.

Paul Mous: "Je kunt de kinderen leren met het openbaar vervoer te reizen. Technisch gezien kunnen ze met de bus. Ze weten wat een strippenkaart is. Maar daarmee zijn ze nog geen medereiziger. Wie van de passagiers begint er een gesprek met een geestelijk gehandicapte? Mensen weten vaak absoluut niet hoe ze met hen om moeten gaan. Naar onze ideeën zijn de mogelijkheden tot integratie beperkt."

Een betere drummer was er niet

Een aantal jaren geleden zat er in het schoolorkest een uitstekende drummer. De leerkrachten hebben toen een poging ondernomen om met deze jongen tot enige integratie te komen. Hij werd lid van de plaatselijke muziekbond. Alles werd goed voorbereid. Het bestuur kwam thuis kennis maken.

Het ging een tijdje goed en toch mislukte deze poging. Waarom?

Paul Mous: "De denkwereld van een geestelijk gehandicapte is nu eenmaal anders. Je vraagt in feite van zo'n groep muzikanten om zich aan één individu aan te passen. Dat kan een paar keer, maar als dat constant moet, ontstaan er problemen. In dit geval dus ook. In theorie leek het allemaal te kunnen. Integratie is een mooi streven, maar het blijft een moeilijke zaak."

Andere manieren om aan geld te komen

De kinderboerderij bij de school is prachtig ingericht en ruim van opzet. Menig gemeentebestuur zou jaloers zijn op zo'n ruime en goed geoutilleerde kinderboerderij. Je vraagt je dan toch meteen af hoe een school aan zoveel geld komt. Paul Mous en zijn collega's vinden dat de gebruikelijke rijksvergoedingen ontoereikend zijn om de kinderen te bieden waar ze behoefte aan hebben. Men schroomt dan ook niet om andere bronnen aan te boren. Organisaties als Kinderpostzegels en het Nationaal Jeugdfonds hebben in de stichtingskosten van de boerderij bijgedragen. Voor de exploitatie is een speciale stichting in het leven geroepen. Dat het jaarlijks lukt om de nodige gelden bijeen te brengen, blijkt wel uit het feit, dat de boerderij in 1987 zal worden uitgebreid.

De kinderboerderij is een duidelijk voorbeeld hoe een stukje integratie tot stand kan komen. Iedereen is welkom op de boerderij en de inwoners van Veldhoven maken daar grif gebruik van.

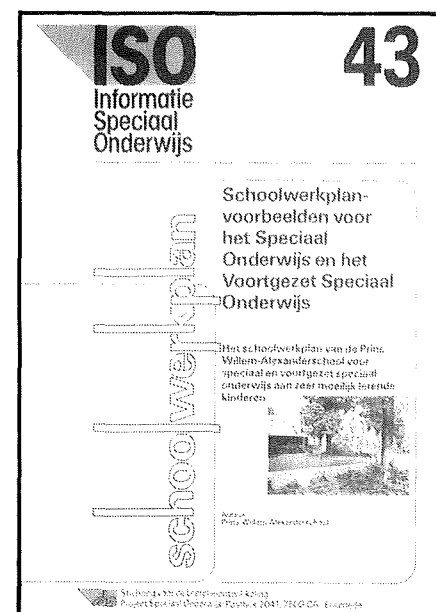
Een school waar leren zinvol is

Het schoolwerkplan van de Prins Willem-Alexanderschool geeft een goed beeld van de wijze waarop het team met de leerlingen werkt. Steeds weer worden er duidelijke keuzes gedaan om het leeraanbod af te stemmen op de leefwereld van de kinderen.

Een duidelijk voorbeeld daarvan is de aandacht die in het kader van de bevordering van gezond gedrag geschonken wordt aan de zelfverzorging. Een speciale kamer werd daarvoor ingericht.

Zo zijn er in dit schoolwerkplan talloze voorbeelden te vinden. Een lezenswaardig document waarin de mogelijkheden maar ook de beperkingen van het zmlk-onderwijs op inspirerende wijze zijn beschreven.

Dit schoolwerkplan is te bestellen bij de SLO,
Bestelnummer: C 109.4771



Schoolwerkplan als naslagwerk bij het opstellen van handelingsplannen

Frans Weeber, onderwijsjournalist te Amsterdam

Het schoolwerkplan van de St. Bernardusschool voor leer- en opvoedingsmoeilikheden (afdeling iobk) heeft een zeer duidelijke praktische functie. Het is een naslagwerk bij het opstellen van handelingsplannen.

Mia de Jong startte in september 1980 deze kleuterafdeling. De school schreef in voor het project "Werken met handelingsplannen" en was in de periode 1984-1986 projectschool.

Mia de Jong: "Er was destijds weinig ervaring op dat terrein. We oriënteerden ons bij het Gemeentelijk Pedotherapeutisch Instituut in Amsterdam. Men werkte daar met behandelingscategorieën, een meer specifieke en uitgebreide uitwerking van de categorieën van professor Kok."

Van behandelingscategorieën naar de kinderen

Na de eerste oriëntatie volgde een tijdrovend werk. Mia legde de dossiers van alle kinderen naast de behandelingscategorieën van het GPI om te kijken of dit goed aansloot bij haar dagelijkse praktijk. De dertien behandelingscategorieën van het GPI werden aan de hand van de concrete hulpvragen van de kinderen herleid tot tien.

In het schoolwerkplan zijn deze als volgt geformuleerd:

Het kind heeft primair behoefte aan:

1. veiligheid, geborgenheid, (re)motivatie en bemoediging;
2. hulp bij het zich op de juiste manier op de buitenwereld richten;
3. het leggen van positieve relaties met leeftijdsgenootjes en/of volwassenen;
4. speciale spelbegeleiding;
5. verruiming van de leef- en beleefwereld en vanuit inzicht komen tot verantwoordelijkheid voor dingen, planten en dieren;
6. duidelijkheid en ordening in de omringende wereld;
7. vergroting van het taakstellend gedrag;
8. orthopedagogische en orthodidactische hulp voor een belemmerde spraak/taalontwikkeling;
9. orthodidactische hulp voor het voorbereidend leren: lichaamsverkenning, grove en fijne motoriek, oriëntatie in ruimte en tijd, visuele en auditieve aspecten, taal-denken;
10. orthodidactische hulp voor specifieke lees-, schrijf- en rekenvoorwaarden.

Mia de Jong: "Die behandelingscategorieën zijn gericht op het extra en anders handelen ten aanzien van het individuele kind. Natuurlijk hebben we in ons schoolwerkplan ook een algemene omschrijving van de verschillende vormingsgebieden. Als het gaat om het opstellen van individuele handelingsplannen is het gedeelte over de behandelingscategorieën de kern van ons schoolwerkplan."

Kinderen zijn niet in vakjes te plaatsen. De verschillende categorieën zijn ook alleen bedoeld als ruggesteun om te komen tot een adequate hulpverlening. Meestal komt het erop neer dat een kind ten aanzien van meer dan één categorie extra hulp heeft.

Waaraan heeft bijvoorbeeld een agressief kind behoefte? Wellicht meer veiligheid, maar ook aan hulp bij de omgang met leeftijdsgenootjes.

Niet echt anders, maar meer doordacht

Per behandelingscategorie omschrijft het schoolwerkplan de hulpvraag, de doelstellingen van de hulpverlening en de mogelijkheden om specifieke hulp te verlenen. Voor een kind met veel behoefte aan veiligheid zijn er onder andere de volgende mogelijkheden:

Algemene maatregelen

- veel (of juist weinig) naast, dichtbij het kind zitten;
- kind aan tafel laten zitten of in een hoek laten spelen met een voor hem niet-bedreigend ander kind;
- extra structuur:
 - ruimte verkleinen;
 - materiaal beperken;
- aantal kinderen in de directe omgeving beperken;
- positieve houding van de leerkracht, ook bij negatief gedrag.

Meer specifieke maatregelen

- starten in de "warme hoek"
- een 'veilig' voorwerp van thuis mee laten nemen
- plakboek met foto's van thuis mee laten nemen.

Onderwijsleersituaties

Hulp bij het verwerken van tot nu toe bedreigende situaties kan stapsgewijs plaatsvinden:

- opbouw van minst bedreigende situaties naar meer bedreigende situaties tot de meest bedreigende situaties;
- pas wanneer iets goed gaat, naar een volgende situatie.

Mia de Jong: "Ook vroeger deden we dit soort dingen, maar het ging meer op je gevoel. Met dit soort omschrijvingen leggen we onszelf niet vast, maar we zijn ons wel beter bewust wat we doen. Daardoor ben je eveneens beter in staat je hulpverlening te evalueren en waar nodig bij te stellen of aan te vullen."

Het handelingsplan is steeds bespreekbaar

Aan de hand van het toelatingsonderzoek wordt bepaald in welke categorieën een kind extra hulp heeft. Dat wordt genoteerd in het handelingsplan en ook welke concrete maatregelen er genomen worden.

Het plan wordt met de ouders besproken.

Het handelingsplan, gekoppeld aan het gedrag van de leerling, wordt maandelijks geëvalueerd. De bedoeling van de evaluatie is aan te geven wat er bij het kind in positieve of negatieve zin is veranderd. Vanuit die constatering wordt duidelijk of je op de goede weg bent en of er een bijstelling moet komen van de hulpverlening. En het kan best zijn dat er intussen andere of nieuwe problemen gesignaleerd zijn.

De lengte van een dergelijke evaluatie is heel erg afhankelijk van de problematiek van het kind en kan variëren van een paar minuten tot enkele uren. Soms is het nodig een kind eerder te bespreken.

Mia de Jong: "Zo hadden we in een groep twee kinderen die bewust aan het overgeven waren. Na enige tijd was dat gedrag verleden tijd. Toen er een nieuw kind in die groep kwam met hetzelfde opzettelijke braakgedrag, begonnen die twee andere kinderen ook weer. Dan wacht je natuurlijk geen maand. Niemand kan dat lang volhouden, de leerkracht niet, maar ook de andere kinderen niet. We hebben dus meteen met elkaar besproken hoe we dat probleem aan zouden pakken."

Ideeën en reacties van anderen zijn welkom

"Soms zit je ook met je handen in het haar. Je moet ook toe kunnen geven, dat je soms niet meer weet hoe te handelen. Het is daarom voor ons belangrijk om van mensen uit andere scholen te horen hoe zij bepaalde problemen aanpakken. Ik hoop dan ook dat collega's juist op dat gedeelte van ons schoolwerkplan zullen reageren. Suggesties van anderen zijn soms heel simpel, maar heel effectief. Wij hadden bijvoorbeeld een jongetje dat nooit wist wat hij nodig had bij het plakken. Hoe vaak we ook met hem oefenden, hij bleef volharden in zijn onwetendheid. Een collega van een andere school deed ons een bruikbaar idee aan de hand, en ... het werkte. We maakten een kaart met daarop de afbeeldingen van alle benodigde voorwerpen. Met de kaart in de hand pakte hij dan de lijm, de schaar en een kwast. Lukte het, dan kreeg hij een positieve reactie van zijn leerkracht. De volgende stap was: het kaartje op zijn tafel laten liggen, kijken en dan de schaar pakken. Terug naar het kaartje, kijken en dan de lijm pakken. Daarna moest hij alles pakken en achteraf controleren of hij het goed gedaan had. Na enige tijd had hij het kaartje niet meer nodig."

Liever geen ouders in de klassesituatie

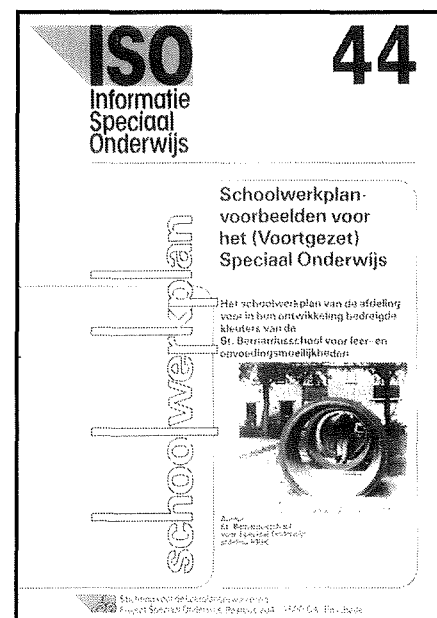
Er is wel en regelmatig contact met de ouders. Voor een geslaagde begeleiding van het kind hebben zij een belangrijke rol. Maar als het gaat om ouders in de school laat het team van de St. Bernardusschool een duidelijk Nee horen. Een aantal kinderen heeft een behoorlijk gestoord gedragspatroon naar zijn of haar ouders toe. De kans dat kinderen uit hun doen raken als een moeder in de buurt is, is groot. Voor het team van de school een reden om geen ouders onder schooltijd in de klassen te laten. Mia de Jong: "Natuurlijk zijn er kinderen die er wel goed tegen kunnen, maar je kunt niet de één weigeren en de ander niet. We hebben daarom één lijn getrokken. De ouders begrijpen het goed en maken er geen probleem van. Wel geven we hen zoveel mogelijk informatie. Dat gebeurt per telefoon en ook met behulp van een soort individueel verslagschriftje. In de kernafdeling van de school denkt men er eveneens zo over."

Je moet er zelf voor zorgen niet in een isolement te raken

Mia de Jong en haar collega hebben een goede relatie met het team van de kernafdeling. Toch ziet zij het gevaar dat je als kleuterafdeling heel gemakkelijk in een isolement kan raken. Voor de St. Bernardusschool was het belangrijk, dat de kleuters eerst in het hoogebouw zaten, Mia maakte deel uit van het team. De iobk-afdeling zit nu in een apart gebouw. Dan

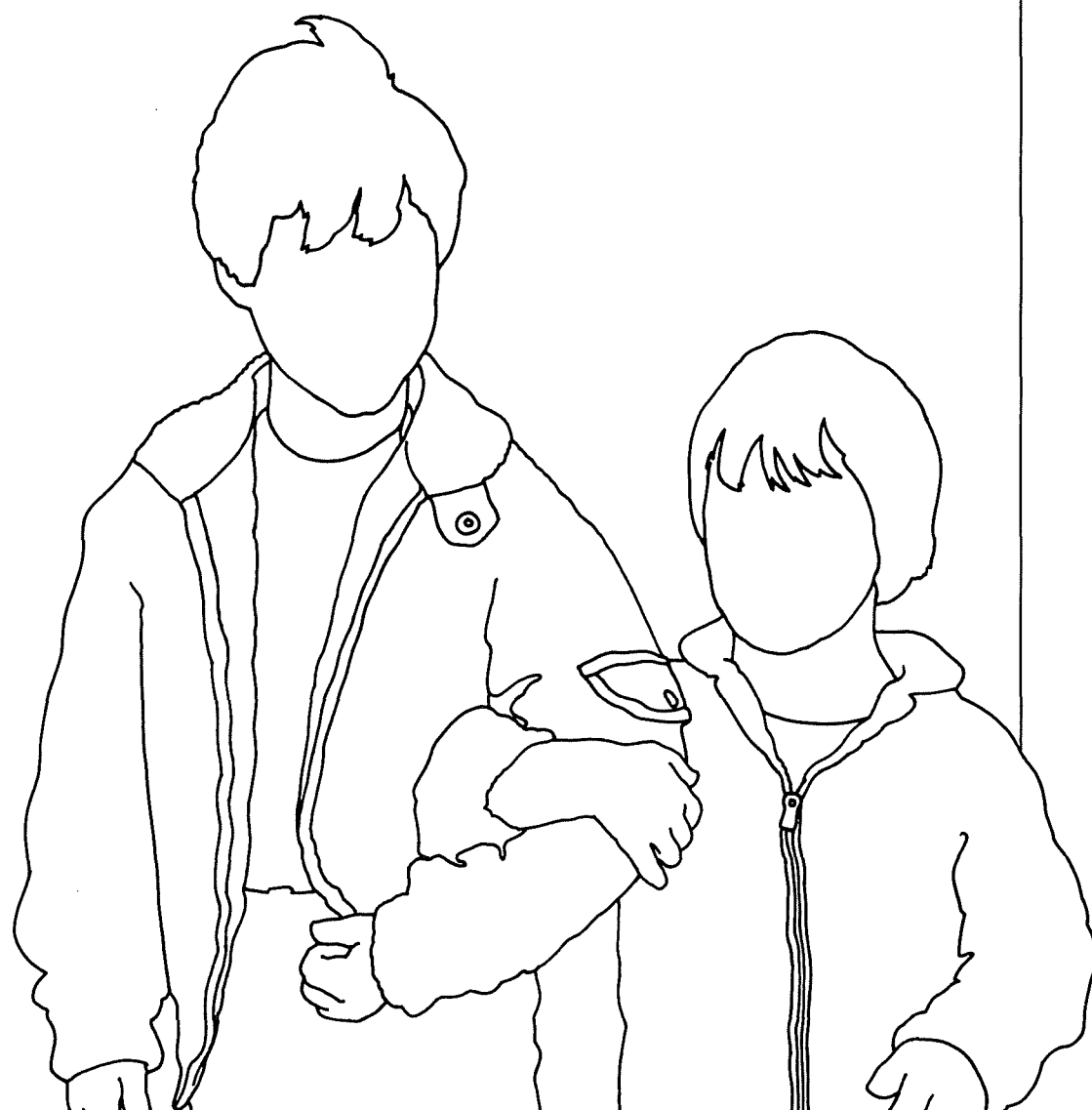
wordt het een stuk moeilijker. Volgens Mia de Jong moet je er als leerkracht ook zelf achteraan zitten. Je moet je gezicht laten zien om niet in een isolement te komen. Het contact met de lom-kernafdeling was er al, maar daarnaast is er hard gewerkt aan het opbouwen van een goede relatie met de mlk-school en de basisscholen in Deventer. Het team van de kernafdeling heeft inmiddels het werken naar aanleiding van de behandelingscategorieën overgenomen en is bezig deze naar de specifieke situatie van hun leeftijdsgroep te vertalen. Daarmee is een belangrijke stap gedaan om een ononderbroken ontwikkeling van kinderen gestalte te geven.

Dit schoolwerkplan is te bestellen bij de SLO,
bestelnummer: N.109.4772



Ideeën voor speciaal onderwijs

Katern 3: Handelingsplannen



Inleiding katern 3: Handelingsplannen

Hette Germeraad, SLO

Het werken met handelingsplannen biedt de onderwijsgevende de mogelijkheid, om kinderen die dat nodig hebben, verantwoord individueel en/of in groepsverband te begeleiden. Een aantal scholen voor speciaal onderwijs is sinds augustus 1983 bezig het werken met handelingsplannen binnen hun school vorm en inhoud te geven. Belangrijke resultaten zullen we in deze rubriek opnemen. Andere scholen zijn al langer geleden begonnen en menen een ideale werkwijze te hebben. In deze bijdragen zullen volgende punten duidelijk naar voren komen.

1. Het zal duidelijk worden, dat er verschillende *visies* zijn met betrekking tot het werken met handelingsplannen.

In sommige scholen zal er voornamelijk "aan het kind gesleuteld" worden. Handelingsplannen krijgen dan een voornamelijk remediërend karakter. In andere scholen zal bij het werken met handelingsplannen meer de nadruk liggen op het planmatig, gestructureerd werken met de groep, waarbij gelet wordt op verschillende pedagogisch-didactische aspecten van het onderwijs.

2. Ook zal duidelijk worden dat de relatie schoolwerkplan-handelingsplan verschillend opgevat wordt.

Sommigen vinden, dat het schoolwerkplan een soort receptenboek moet zijn, waaruit de onderwijsgevende zijn handelingsplan kan samenstellen. Anderen huldigen de opvatting dat het opstellen van handelingsplannen een activiteit is die aan het vakmanschap en de creativiteit van de onderwijsgevende toevertrouwd is en niet uit het schoolwerkplan gehaald hoeft te worden.

Wij zijn van mening, dat het handelingsplan haar basis moet vinden in het schoolwerkplan, maar dat het schoolwerkplan *beknopt moet blijven*, (zie inleiding bij katern schoolwerkplan). In het schoolwerkplan moet in het algemeen gedeelte opgenomen worden of er met handelingsplannen wordt gewerkt en zo ja, hoe. Bij het bijzondere gedeelte wordt gespecificeerd hoe er gewerkt wordt met handelingsplannen bij de verschillende onderdelen.

3. Het opstellen van een handelingsplan vergt (ortho-)pedagogische en -didactische kennis en vaardigheden van de onderwijsgevende.

De uitvoering ervan levert onderwijskundige problemen op als:

- Hoe organiseer ik het onderwijs zo, dat ik tijd vrij maak voor het diagnostisch rekenonderzoek van een aantal leerlingen?
- Hoe registreer ik de vorderingen?
- Wanneer neem ik de volgende toets af? etc.

Met voorbeelden zullen we proberen antwoorden te geven op de vragen. Zo zullen we verslag doen van het werken met vraagstellingstypen, zoals ontwikkeld door prof. Kok en drs. Van Oeffelt op enkele lomscholen.

4. Hoe worden de ouders betrokken? Een steeds terugkerende vraag. De school kan het immers niet alleen: opvoeden en onderwijzen.

Werken met handelingsplannen

Bram Steynis, schoolbegeleider Pedagogisch Centrum, Enschede

Werken met handelingsplannen geeft systematiek, is efficiënt en maakt een goede coördinatie van betrokken hulpverleners noodzakelijk.

Over deze voordelen van werken met handelingsplannen of -zo je wilt- planmatig werken, was een aantal LOM-scholen in Enschede het in 1980 wel eens.

Hoe ze vier jaar later terugzien op hun ervaringen met het werken met handelingsplannen vertelt Bram Steynis, onderwijskundig medewerker van het Pedagogisch Centrum in Enschede. Maar eerst zet hij uiteen waarom werken met handelingsplannen zo systematisch, effectief en coördinatiebevorderend is. Vervolgens beschrijft hij, waar je op moet letten, voordat je als team aan planmatig werken begint en hoe een handelingsplan opgesteld kan worden.

1. Werken met handelingsplannen veronderstelt aanwezigheid van een nauwgezette diagnose, geen versimplicaties als "woordblind", "structuurzwak", "geen getalbegrip" etc.

Het dwingt je na te gaan

- wat er fout is gegaan,
- wat het probleem is,
- wat niet beheerst wordt,
- op welk niveau het kind werkt,
- hoe het kind tot deze leerresultaten komt,
- hoe het kind het beste geholpen kan worden.

Handelingsplanning betekent dus: systematiek in je werk brengen. Het betekent niet dat er voor de creativiteit en voor intuïtie van de leerkracht geen plaats meer is. Dat zou immers de dood van het onderwijs zijn. Integendeel: met meer systematiek in de instrumentele vakken komt er tijd vrij voor wereldoriëntatie, gym, expressie, etc.

2. Werken met handelingsplannen veronderstelt het overzichtelijk op een rijtje hebben van medische, sociale, pedagogische, didactische en psychologische gegevens. Het dossier van het kind bevat veel informatie die, na moeizaam doorworstelen, een beeld oplevert van het kind. Dat beeld moet in korte aanduidingen op een overzicht geplaatst worden. Die aanduidingen moeten bovendien relevante informatie voor het onderwijs bevatten.

3. Werken met handelingsplannen veronderstelt een goede coördinatie tussen schoolleider, psycholoog/(ortho)pedagoog, maatschappelijk werker, logopedist, arts en leerkracht. Als die coördinatie via het handelingsplan gestalte krijgt, is dat voor veel scholen een enorme winst.

Deze drie eisen, waaraan planmatig handelen moet voldoen, geven tevens aan waarom het werken met handelingsplannen zo zinvol kan zijn.

Samengevat: werken met handelingsplannen brengt meer systematiek in het onderwijs, waardoor de beschikbare tijd efficiënter besteed wordt (en er meer tijd overblijft voor "echt leuke" dingen) en de onderlinge disciplines raken meer op elkaar betrokken.

2. Een oude wijsheid: bezint eer ge begint

Waar moesten we aan denken toen we begonnen in 1980?

2.1 De relatie met het schoolwerkplan

Een louter op het individuele kind gericht handelingsplan is slechts in geringe mate uitvoerbaar. Je kunt nu eenmaal in een klas met 16 kinderen niet zo verfijnd differentiëren dat je 16 verschillende methodieken hanteert. Het handelingsplan moet veel meer volgens hetzelfde stramien worden opgebouwd als het schoolwerkplan.

- Evaluatie van de beginsituatie: de hulpvraag wordt geformuleerd.
- De inhoud van het handelen: wat gaan we onderwijzen? In welke volgorde?
- De methodiek van het handelen: welke specifieke leerprincipes worden gebruikt?
- De organisatie van het handelen: hoe realiseren we het een en ander binnen en/of buiten de groep?
- De evaluatie van het handelen: wanneer besluiten we tot bijstelling van het plan?

Wanneer we deze richtlijnen hanteren wordt een plan overdraagbaar naar andere leerkrachten toe. Dan pas krijgen we een continue en consistente lijn door de school, met andere woorden het werken met handelingsplannen is geen individueel-diagnostisch gekleurde intuïtieve zaak maar een onderdeel van het schoolwerkplan en wel van de interne schoolorganisatie.

2.2 Accenten leggen

2.2.1 Wie begint aan werken met handelingsplannen moet weten, dat het handelingsplan niet per se alle aspecten van de leerling even uitgebreid hoeft te omvatten. De ene leerling zal een meer pedagogisch, de ander een meer didactisch, meer logopedisch, medisch, fysiotherapeutisch accent in de behandeling krijgen.

2.2.2 Een ander onderscheid dat je kunt maken is dat in taakanalytisch en procesgericht handelingsplan. Taakanalytisch wil zeggen: als een kind bijvoorbeeld bij rekenen problemen heeft, ga je na wat de oorzaak van de problemen is door een foutenanalyse te maken en richt je de hulp op de ontbrekende schakels in het leerproces. Een procesgerichte aanpak daarentegen grijpt terug op functies als visuele en auditieve waarneming, motoriek, geheugen, denkvermogen etc. De Groningse School onder Bladergroen was een typisch voorbeeld van deze procesgerichte benadering. De Zwolse programmaklapper deel Lezen (Van der Ley en Lorijn) is een typerend voorbeeld van de taakanalytische benadering.

Wij kozen niet voor proces- of taakanalytische benadering maar probeerden een combinatie te vinden, waarbij we rekenen, lezen, spellen en de onderliggende functies zoals ruimtelijk inzicht, geheugen, klanken kunnen onderscheiden etc. etc. met elkaar in verband brachten.

2.2.3 Voordat men begint met het werken met handelingsplannen moet iedere leerkracht enig inzicht en overzicht hebben anders kunnen de verwachtingen te hoog gespannen zijn.

2.2.4 En last-but-not-least is het raadzaam te leren van ervaringen elders opgedaan. Je moet bedacht zijn op onderwijskundige valkuilen die door anderen zijn aangegeven, dan kun je ze zelf zoveel mogelijk vermijden. Een brede en diepe valkuil hebben we al genoemd, het werken met teveel individuele handelingsplannen, maar er zijn er meer, zoals de beaccentuering van de didactische component en het onvoldoende daadwerkelijk functioneren van het plan; het wordt dan een fraai ingevuld papier, een vlag die de lading niet dekt.

3. Constructiewerkzaamheden vooraf

Er is wel eens beweerd dat er evenveel modellen handelingsplan als scholen zijn. Terecht eigenlijk want iedere school zal zijn eigen model moeten ontwikkelen. In Enschede hebben twee scholen voor lom voor een bijna gelijk model gekozen. Dat bestond uit twee aan elkaar bevestigde A4-bladen met op de voorpagina de zakelijke gegevens van een kind, op de linker binnenpagina een uitsplitsing van de hulpvraag met een pedagogische, didactische en psychologische onderverdeling, alsmede een kolom voor eerdere benaderingen en resultaten. Op de rechter binnenpagina een overzicht van de handelingsmogelijkheden in pedagogische, didactische en psychologische zin, waarbij kort en duidelijk wordt aangegeven hoe we het kind het beste kunnen benaderen en vooral: hoe we de hulp zullen organiseren. Op de laatste pagina een drietal kolommen voor de bijstelling van de hulp na een bepaalde tijd. Het geheel wordt gecompleteerd met een losse gedragsobservatielijst die uitdrukkelijk dient als attentiepunten voor de leerkracht. Het determineren van een kind op een 5-puntsschaal inzake faalangst, motivatie of concentratie is immers in strijd met het begrip hulpvraag. Het gaat erom de mogelijkheden van het kind op te sporen en niet om zijn beperkingen breedvoerig uit te meten. Met een classificatie als "het kind is concentratie-gestoord" weergegeven als een rondje om de 5 op de schaal is geen enkel kind geholpen.

Naast een model handelingsplan moet je ook een arsenaal aan handelingsmogelijkheden in huis hebben of halen. Met andere woorden: je moet weten welke pedagogische benaderingswijzen er zijn (structureren, vrijmaken bijvoorbeeld) en wat er zoal aan hulpmiddelen te koop is. De Enschedese scholen hebben gaandeweg hun arsenaal op- en uitgebouwd tot een orthotheek. Als je leerhulp wilt plannen moet je immers leren een doelgerichte keuze te kunnen maken. Niet iets uit de kast pakken en mee aan de gang gaan op de wijze van het toedienen van een Davitamonpil die overal goed voor is, nee, er moet doelgericht worden gewerkt. Als ik wil werken aan de verbetering van de auditieve synthese van een kind of een groepje kinderen dan pak ik, gegeven een bepaald niveau, het "curriculum schoolrijpheid deel 2A auditieve training" van Tine in den Kleef en ik begin op pagina 243 ...

Aldoende bouw je een "orthotheek" op waarin programma's en voor de leerlingen aantrekkelijke werkbladen gesystematiseerd zijn. Je hoeft je dan niet meer het bekende ongeluk te zoeken want je hebt de materiële voorwaarden geschapen om een doelgerichte keuze voor leerhulp te maken.

4. Onderweg: voetangels en klemmen

Toen het werken met handelingsplannen eenmaal in gang gezet was, bleken er toch, ondanks een gedegen voorbereiding, nog wel enkele valkuilen te zijn. We zullen ze systematisch de revue laten passeren.

4.1 Ten aanzien van de doelstellingen

Wat was het te verwachten effect? Dat was niet iedereen duidelijk. De doelstelling was het planmatig, systematisch te werk gaan bij het opstellen van handelingsplannen om zodoende een doorlopende lijn inzake leerhulp binnen de school te krijgen. Toch keek een aantal leerkrachten teveel naar de resultaten op korte termijn die al dan niet, meer of minder bereikt werden bij een individueel kind. De schoolorganisatorische component werd daarbij over het hoofd gezien. Ook moest er meer dan het geval was, overeenstemming bereikt worden over het feit dat men eenvoudig niet verder kan gaan in een bepaalde methode, voordat aan specifieke leervoorwaarden voldaan is. Het probleem van: niet sneller onderwijzen dan een kind kan leren ... Daarmee zijn we beland bij de pedagogische kant van de zaak. Soms had je te maken met categorieën kinderen voor specifiek pedagogisch handelen. Maar, wat wil dat dan concreet-praktisch zeggen als je bij een kind vrijmakend dan wel structurerend te werk moet gaan? Hoe geef je in de dagelijkse werksituatie begrippen als "actief luisteren" en "ik-boodschappen uitzenden" handen en voeten? Het bleek dat niet iedere leerkracht de consequenties voor de keuze van een bepaalde vorm van dat specifiek pedagogisch handelen kon overzien. De bereidheid ertoe was er wel, de grondhouding was er intuïtief gezien ook wel, maar voordat je echt kunt spreken van een attitude moet je je iets geheel eigen gemaakt hebben zodat je bewust en gericht handelt bij pedagogische problemen.

4.2 Ten aanzien van de schoolorganisatie

Hierbij deed zich het probleem voor van de uren en taakverdeling. Kortom: Wie doet wat, waar en wanneer?

Op een van de scholen hanteerde men het systeem van het individuele uur waarbij de leerkracht met een kind of een groepje kinderen werkte en de taakverlichtster de klas overnam. Probleem daarbij was: welke delen van het handelingsplan zijn uitvoerbaar in dat uur en welke kunnen in de klas gebeuren? Het werken met handelingsplannen moest immers geen kamertjeszonde zijn. Dat wat in de groep kan gebeuren moet niet in een aparte kamer plaatsvinden. Maar, dat wekte wel eens de jalouzie op van andere leerlingen die zagen dat sommige kinderen met leuke opdrachten bezig waren ...

In ieder geval bleken duidelijke onderlinge afspraken noodzakelijk te zijn. Ook moet je aangeven wat je achtereenvolgens doet met een kind. Dat wat gedaan is moet worden afgestreept op het handelingsplan. Niet vergeten!

4.3 Ten aanzien van de inhoud

Bij het praten over werken met handelingsplannen stuitte we op een aantal inhoudelijke vragen die niet zo een, twee, drie te beantwoorden zijn.

In de eerste plaats de vraag of je proces- of taakanalytisch te werk moet gaan. (In paragraaf 2 heb ik aangegeven wat het verschil is.)

Moet je bijvoorbeeld bij Annemarie die de tafels van vermenigvuldiging niet kan onthouden geheugentraining gaan doen met memoryspelletjes etc. of moet het accent van je handelen veel meer liggen op alternatieven die daarvoor gebruikt kunnen worden (tafelblaadje, zakrekenmachine).

Een ander probleem waar we op stuiten, was het gebruik van "moeilijke woorden". Wat voor de een hakken en plakken is, noemt de andere auditieve synthese en auditieve analyse. Tenslotte bleek het leermateriaal niet allemaal aantrekkelijk te zijn: oude boekjes werden vervangen door nieuwe.

4.4 Ten aanzien van de evaluatiemomenten

Het opstellen van een handelingsplan vereist kennis en inzicht in de actuele mogelijkheden en moeilijkheden van een kind. We ontdekten dat het ons ontbrak aan diagnostische vaardigheden die daarvoor nodig zijn. Zoals bijvoorbeeld het kunnen bepalen van het leesniveau van een leerling. Met behulp van meer specifieke toetsjes voor auditieve synthese en discriminatie krijgt de onderwijsgevende een beter inzicht in wat de leerling kan en hoe hij daarbij kan aansluiten.

Al met al nogal wat problemen dus. Toch is het gelukt uit de diverse angsten en voetklemmen los te komen, maar dat vereist wel teamgeest. Het klinkt allemaal zo mooi: problemen bespreekbaar maken, open relatie naar elkaar toe, maar je moet er wel wat voor doen! Democratie moet geléerd worden.

5. 1983, Omzien in verwondering

In welke mate zijn de doelstellingen bereikt? Die doelstellingen waren: het plannen van de hulp in de tijd, efficiënt werken en vooral: doelgericht te werk gaan.

Een van de scholen heeft het volgende opgeschreven:

- Er wordt meer gewerkt met afgeronde gehelen: deze-en-deze stappen zijn nodig om die-en-die doelstellingen te bereiken.
- We kunnen veel meer dan vroeger het geval was een bewuste keuze maken en een lijn uitzetten: we nemen deze aanpak of dat programma en we werken tot die datum.
- Kinderen met enigszins vergelijkbare problemen kun je beter samen nemen dan individueel helpen; dat geldt met name voor het onderdeel leren spellen. Kinderen met leerproblemen maken niet zozeer specifieke fouten, wel méér fouten.
- We hebben nu alle gegevens uit dikke dossiers bij elkaar zodat je in een oogopslag een beeld van een kind hebt.
- Wanneer een kind naar de volgende leerkracht gaat, weet deze wat gedaan is en wat nog gedaan moet worden.
- De communicatie binnen de school is verbeterd. Je moet duidelijke afspraken met elkaar maken, hoe duidelijker hoe beter.
- De hulp die gegeven werd door bijvoorbeeld de psychologe, de logopediste en de onderwijskundige is meer gecoördineerd, er wordt niet meer langs elkaar heen gewerkt.
- Op inhoudelijk terrein is veel duidelijk geworden: we weten nu hoe lees- en rekenproblemen eigenlijk in elkaar zitten en waar ze een overlap met onderliggende functies hebben.
- De diagnostische vaardigheden van alle leden van het team zijn verbeterd, we weten beter dan vroeger het geval was, aan te geven waar de problemen liggen.
- Het werken met handelingsplannen is geen geïsoleerde hulp, het hele schoolteam is er bij betrokken.
- Het werken met handelingsplannen dat meestal in scholen voor buitengewoon onderwijs gebeurt, zou reeds moeten plaatsvinden op de "gewone basisschool", bijvoorbeeld in het kader van het vergroten van de zorgbreedte.

- Door het werken met handelingsplannen waarbij de hulpvraag van het kind centraal gesteld wordt (en niet de tekorten van het kind) kun je wellicht de kloof tussen de schooltypen baso en baso kleiner maken.

Al met al zijn we niet ontevreden over het resultaat dat we hebben bereikt. Tenslotte geven we een voorbeeld van een ingevuld handelingsplan zoals dat op De Princenhof, een p.c. baschool in Enschede is samengesteld.

DE PRINCENHOF

H A N D E L I N G S P L A N

naam: Jan L.
adres: anoniem te houden
telefoon: idem
geboortedatum: idem

van welke school: idem
klasseverloop: 1.1.
geplaatst in groep: A op: 31-8-1981

I.s.m. Pedagogisch Centrum
Enschede

HULPVRAAG		eerders benoeringen en resultaten:
ALGEMEEN (medisch, sens.-mot., sociaal e.d.): motorische onrust in vele situaties, combinatie van dossiergegevens wijst in de richting van M.B.D. hoe betrekkelijk deze diagnose ook is. Motorische problemen.		ergo-therapie op het Roessingh
ORTHO-PEDAGOGISCHE GEGEVENS:	SPEC. PROBLEEM	
. acceptatie: door ouders: + van ouders: + door lln.: + van lln.: + van leerkr.: + . faalangst: - . motivatie: + . concentratie: -	geen. Jan wordt door de ouders geaccepteerd zoals hij is, eisen geen prestaties "ten koste van". Is mede door zijn welsprekendheid een "ster" in de groep. Is bang snel iets fout te doen wil graag maar kan vele dingen niet, wordt dan kwaad. Weinig selektieve aandacht.	
DIDAKTISCHE GEGEVENS:	SPEC. PROBLEEM	ENC. DID. ONDERPOK
. REKENEN datum: 10.1.1982 RVT: SRT: 7, 2a Ged.Rek.blok: 12 NZR: n.v.t. rekenproces:	puntsommen en type 80 - 36 = 1:or. 2:verinn. 3:w.m. 4:aut.	datum: . . . 19.. verouderd
. LEZEN datum: 2.11.1982 (techn.) In den Kleef: + F.L.K.: 1/3: 50 Letterstad: blok 1 leesproces: . LEZEN datum: . . . 19.. (begr.) Stijnen:	alle leesvoorw. beheerst! spellen en raden, toevoeging 1:vis.an. 2:an. 3:syn 4:bet. zijn zus loek=(hij zit in de hoek) de=(doe) pak=(hok)	
. SPELLING datum: 2.11.1982 toetsdiktee: Taal i.s.n.m. sp.proces	rotaties, b.v. u/n. oe=(ie) 1:aud. 2:vis - m 3:trans 4:reg. boekje 1 1:a.-s.an 2:d.+g. 3:v.-s.syr	
FUNKTIE-ONTWIKKELING:PMA	SPEC. PROBLEEM	TOEL.IND. N.I.S. 1.-8
P.M.A.2-4: datum: 25.10.1982 VERBAAL: Woordbet.: 8 Voordenschat: 8 Voordherk.: 6 L.-W-vorming: 5 K.-W-vorming: 5 REKENK.: Rekenvaard.h: 7 Fig.Sort.: 9 RUIMT.: Ruimt. Inz.: 9 Stipp.Verb.: 7 SNELH.: Waarneming: 6 Copie Woord.: 6 Diktee: 4 P.M.A. k-1: datum: . . . 19.. Verb.Nean.: Perc.Speed: Number F.: Spat.Rel.: Opti.	L-W norm GLO klas 2 K-W norm rest LOM 8 jr.	datum: 10.2.1981 Kennisvr.: 14 Overeenk.: 13 Rekenpgg.: 9 Woorden: 15 Inzichtvr.: 14 Cijferreeks: 10 VERBAAL: 121 Onvol. tek.: 16 Feeldverh.: 14 Blokparn.: 15 Legpuzzels: 16 Sofes: 9 Doelhaven: - PERFORMAAL: 123 TOTAAL: 123 Senders: vele b.i.- Senders: indicaties N.V.C.H.I. 95e percentiel